

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İSLÂM HUKUK USULÜNDE SEDD-İ ZERÂİ’NİN
DELİL OLUŞU**

Mukaddes TOPRAK

**Danışman
Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM**

2009

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İslâm Hukuk Usulünde Sedd-i Zerâi’nin Delil Oluşu” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Adı SOYADI

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Mukaddes Toprak
Anabilim Dalı : Temel İslâm Bilimleri
Programı : Temel İslâm Bilimleri
Tez/Proje Konusu : İslâm Hukuk Usulünde Sedd-i Zerâi'nin Delil Oluşu
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans tez/proje sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini/projesini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez/proje konusu gerekse tezin/projenin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI	☐	OY BİRLİĞİ ile	☐
DÜZELTME	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
RED edilmesine	☐	ile karar verilmiştir.	

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. ☐***
Öğrenci sınava gelmemiştir. ☐**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

☐ Tez/Proje, burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.
☐ Tez/Proje, mevcut hali ile basılabilir.
☐ Tez/Proje, gözden geçirildikten sonra basılabilir.
☐ Tezin/Projenin, basımı gerekliliği yoktur.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
İslâm Hukuk Usulünde Sedd-İ Zerâî'nin
Delil oluşu

Mukaddes TOPRAK

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Temel İslam Bilimleri Programı

İslâm insan haklarına son derece önem verdiği için sadece meydana gelen olaylara çözüm getirmekle kalmamış, zerâa ilkesiyle olumsuz sonuçlar doğurabilecek bazı fiilleri yasaklamış; bunun aksine, olumlu sonuçlar doğurabilecek bazı fiilleri de desteklemiştir.

Bu çalışmanın amacı, İslâm Hukukunda zerâa prensibinin önemini açığa çıkarmaya çalışmaktır. “Kötülüğe giden yolların kapatılması” anlamına gelen Sedd-i zerâi, İslâm hukuk ekolleri tarafından benimsenmiş ve pek çok konuda uygulanmıştır. Mâlikî ve Hanbelîler, bu prensibi delil olarak kabul eden ve onu hükümlerine uygulayan mezheplerin başında gelmektedir. Hanefîler ise, delil olarak sedd-i zerâi'yi reddetmemekle beraber onu “istihsan” adıyla uygulamışlardır. Şâfiîlerin bu delili zayıf kabul etmelerine rağmen, zaman zaman onunla amel ettikleri görülmektedir. Zâhirîler ise, sedd-i zerâi'yi bir delil olarak kabul etmemektedirler.

Tez, giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Girişte; konunun ele alınışı ve temel kavramlar üzerinde durulmuştur. Delil kavramı ve aslî - ferî deliller üzerinde durularak sedd-i zerâi'nin bunlar arasındaki yeri belirtilmeye çalışılmıştır. I. Bölüm'de zerâa kavramı, çeşitleri ve dayandığı deliller işlenmiştir. Bu bölümde zerâa kavramı ve onu delil olarak kullananların; Kitap, Sünnet, Sahabe Uygulamaları ve Kıyasa dayanarak getirdikleri deliller

üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, bu prensibi delil olarak kabul eden ve etmeyen mezheplerin görüşleri örnekleriyle sunulmaya çalışılmıştır.

Sonuçta zerîanın, İslâm Hukukunun dinamik ve canlı olarak kalmasını sağlamak için nasların bulunmadığı konularda, belli şartlarla da olsa, kaynak olarak yararlanılabilecek bir delil olduğu değerlendirilmesinde bulunulmuştur

Anahtar Kelimeler: 1) Zerîa, 2) Sedd, 3) Delil, 4) Kıyas

ABSTRACT
Master Thesis

Sedd – i Zerai’s Being a Proof In İslamic Law

Mukaddes TOPRAK

**Dokuz Eylul University
Institute of Social Science
Department of Main İslamic Science
Main İslamic Science Program**

Islam, taking heed of human rights profoundly, not only solves problems resultant, but also depending on zeria principle, prohibits those actions which can result in unfavorable consequences. As opposed to this, Islam encourages those actions which can lead to good outcomes.

The aim of this work is to disclose the importance of the zerîa principle in Islamic law. Sedd-i Zerâî, meaning “the shutting of roads to evil” is accepted by school of Islamic law and applied to some dicta. Malikis, and Hanbelis are the first sects to to apply and to put into practice this principle. Hanefis, though, accept sedd-i zerîa as evidence, and apply it in law, which they call ‘istihsan’ . Although the Shafi sect finds the principle weak in proof, in some operations it is seen that they practise the principles of zerîa. Zahiris, however, do not accept this principle in any respect.

This thesis consists of two sections. The introduction part deals with some fundamental concepts and the approach of the discussion. Explaining the concept of evidence and original (asli) and secondary (fer’i) evidences, the place of sedd-i zerâî is to be pointed out. In the first section, the concept of Zeria, its varieties, and the evidence that it relies on are treated. The following represents the evidence, which those who apply zerîa count on, that derives from the

Kuran, ‘the Sunna’ and ‘Kıyas’. In the second section, the opinions of different sects, both accepting and not accepting the principle, with examples are stated.

In conclusion, in order for Islamic Law to keep its dynamics alive, zerîa is a helpful resource, especially in the circumstances that do not have dogmatic treatments.

Key Words: 1) Mean, 2) Prevention, 3) Evidence, 4) Comparison

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	II
TUTANAK.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
KONUNUN AMACI VE TEMEL KAVRAMLAR.....	1
1. KONUNUN AMACI	1
II. TEMEL KAVRAMLAR	3
A. FIKİH USULÜ	3
1. Sözlük Anlamı.....	3
2. Terim Anlamı	4
B. DELİL.....	5
1. Tanımı	5
2. Çeşitleri	6
2.a. Aklî ve Naklî Delil	6
2.b. Fıkıh Usulünde Delil	7
2.b.a. Aslî Deliller	7
2.b.a.a. Kitap	7
2.b.a.b. Sünnet.....	8
2.b.a.c. İcmâ	8
2.b.a.d. Kıyas.....	9
2.b.b. Fer'î Deliller.....	9
2.b.b.a. İstihsan	9
2.b.b.b. İstishab	10
2.b.b.c. İstislah	10
2.b.b.d. Örf ve Adet.....	11
2.b.b.e. Sedd-i Zerâi	11
2.b.b.f. Sahabe Kavli	11

2.b.b.g. Önceki Şeriatler.....	12
--------------------------------	----

I. BÖLÜM

ZERÎÂ KAVRAMI, ÇEŞİTLERİ VE DAYANDIĞI DELİLLER..... 13

I. ZERÎÂ KAVRAMI 13

A. TANIM 13

1. Sözlük Anlamı 13

2. Terim Anlamı 14

2.a. Özel Anlam Açısından Zerîa Kavramı 14

2.b. Genel Anlam Açısından Zerîa Kavramı..... 15

2.b.a. Maslahata Götüren Zerîa 15

2. b.b. Mefsedete Götüren Zerîa..... 16

II. ZERÎÂ ÇEŞİTLERİ..... 17

A. Amaç Açısından..... 17

1. Feth-i Zerâi..... 17

2. Sedd-i Zerâi..... 18

B. İçerik Açısından..... 20

1. Kârâfî'ye Göre Zerîa..... 20

2. Şâtîbî'ye Göre Zerîa..... 20

3. Şâtîbî ve Kârâfî Tanımlarının Karşılaştırılması 21

4. İbnu'l Kayyîm'a Göre Zerîa..... 21

C. Asılları ve Sonuçları Açısından..... 22

1. Gayr-i Meşru Olup, Mefsedete Yol Açan Zerîa..... 22

2. Meşru Olup, Maslahata Yol Açan Zerîa 22

3. Gayr-i Meşru Olup, Maslahata Yol Açan Zerîa..... 22

4. Meşru Olup, Mefsedete Yol Açan Zerîa 23

III. DAYANDIĞI DELİLLER 23

A. Kitap..... 23

B. Sünnet..... 31

C. Sahabe Uygulaması 37

D. Kıyas 38

II. BÖLÜM

MEZHEPLERİN SEDD-İ ZERÂİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ.....	40
A. MÂLİKÎLERDE ZERÂ	41
1- Dayandıkları Deliller	41
2. Kullandıkları Yerler	42
2.a. Vadeli Satışlar	42
2.b. Şarap İmalatçısına Üzüm Satmak	44
2.c. Silah Satışı.....	44
2.d. Secde Ayetinin Okunması.....	44
2.e. Şevval Ayında Altı Gün Oruç	45
2.f. Namazda Önüne Elbisesini Yere Seren Kişinin Durumu.....	45
2.g. Namazdan Sonra Cemaatle Dua.....	45
B- HANBELÎLERDE ZERÂ	46
1- Dayandıkları Deliller	46
2- Kullandıkları Yerler	47
2.a.Faize Vesile Olan Akitlerin Engellenmesi	47
2.b.İne Satışının Engellenmesi.....	47
2.c. Ölüm Hastalığında Muhalea Yapılan Eşe Vasiyet.....	48
2.d. Hile Yoluyla Yapılan Akitlerin Men' Edilmesi	49
2.e. Fiyat İndirimi Yapandan Mal Satın Almak:.....	50
2.f. Silah v.b. Satışlar	51
2.g. İndirim Uygulaması	51
2.h. Sefih Kimsenin Durumu	51
C. HANEFÎLERDE ZERÂ	52
1. Dayandıkları Deliller	52
2. Kullandıkları Yerler	53
2.a. Bazı Vadeli Satışlar	53
2.b. Şaban Ayından mı Ramazan Ayından mı Olduğu Şüpheli Olan Günde Oruç.....	53
2.c. İtikadaki Kimsenin Durumu	54
2.d. Kadınların Mescide Girmesi	54
2.e. Hayızlı Kadına İstimta'	54

2.f. Yas Tutan Kadının Durumu.....	55
2.g. Mescitlere Oda Yapılması.....	55
2.h. Mürted ve Zındık Kişilerin Tövbesinin Kabul Edilmemesi.....	55
2.i. Şevval Ayındaki Orucun Ara Verilerek Tutulması Meselesi	55
2.j. Ölüm Hastalığında Olan Kişinin Borç İkrarı	56
D. ŞÂFİÎLERDE ZERÎÂ	56
1. Dayandıkları Deliller	56
2. Kullandıkları Yerler	58
2.a. Cuma Namazını Terk	58
2.b. Özürlünün Ramazanda Açıktan Yemek Yemesinin Yasaklanması	59
2.c. Eğiticinin Tazmin Sorumluluğu Meselesi	59
2.d. Katilin Mirasçı Olamaması Meselesi	59
2.e. Kâdının Hüküm Verme Meselesi	60
2.f. Münafıkların İdam Edilmesi	61
2.g. Kocanın Zina İsnadı	61
E. ZÂHİRÎLERDE ZERÎÂ	61
1. Dayandıkları Deliller ve Kullandıkları Yerler	61
SONUÇ.....	64

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
Ansk.	: Ansiklopedi
a.y.	: Aynı Yer
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakti İslâm Ansiklopedisi
H.no	: Hadis No
md.	: Madde
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
ty.	: Baskı tarihi yok.
vb.	: Ve benzerleri
yay.	: Yayınları
yy.	: Baskı yeri yok

GİRİŞ

KONUNUN AMACI VE TEMEL KAVRAMLAR

1. KONUNUN AMACI

İslâm hukukunun insan hayatına verdiği önem büyüktür. İnsanın hayatta karşılaşabileceği bir takım olayları çözüme kavuşturmaya çalışan hukukun temel amacı, insan hayatını koruma altına almaktır. Bunu gerçekleştirmek için de makâsıd-ı hamse denilen beş ana konuda (can, mal, nesil, din ve akıl emniyeti) insanlık koruma altına alınmıştır. Bunlara korunması zorunlu olan maslahatlar denilir. Bu maslahatları sağlamak için, İslâm hukukunun temel kaynakları olan, Kitap, Sünnet, İcma ve Kıyas kullanılmıştır. Bununla beraber insanın ihtiyaç duyduğu *hâciyat* denilen maslahatlar da korunmaya çalışılmıştır. İşte İslâm Hukuku bu maslahatları korumaya çalışırken sadece belirttiğimiz dört delille yetinmemiş, bunlara yardımcı nitelikte olan başka tâli deliller de kullanılmıştır. *Zerâa*, tâli delillerden sayılmaktadır. Bizim de tezimizin konusu olan *sedd-i zerâi*, kötülüğe giden yolların kapanması anlamına gelmektedir.

Hukukun temel vasıflarından biri olan canlılık, ancak hayatı okuma ve ona uygun çözümler getirmeye çalışmakla mümkün olur. Bu konuyu seçmemizin sebebi de, İslâm Hukukuna farklı bir bakış açısı kazandırdığını düşündüğümüz *sedd-i zerâi*'nin, yapısı itibariyle hayata uyum sağlama ve ona uygun çözümler getirmeye hizmet etmesidir.

İslâm hukukçuları, birbirinden farklı delilleri kullanmış olsalar da temelde sorunları çözümsüz bırakmamışlardır. Bununla beraber onlar, bu çözümleri sağlayan ilkelerin kötü niyetle kullanılmasının ve beklenmeyen sonuçlara yol açacak durumların oluşmasının da önüne geçmişlerdir. *Sedd-i zerâi*'yi bu açıdan ele aldığımızda, kendisini müstakil bir delil olarak kabul etmeyen mezhepler tarafından bile onun içerik olarak kullanıldığı görülmektedir. İşte bu noktada *sedd-i zerâi*'yi müstakil bir delil olarak kabul eden ve kabul etmeyen mezheplerin aralarındaki fark,

onun kötüye kullanılması endişesidir. Çalışmamızda sedd-i zerâi delilinin tanımı, işleyişi; delil oluşunun Kitap, Sünnet, İcmâ ve Kıyastan getirilen örneklerle kanıtlanması; diğer deliller arasında yeri ve önemi görülecektir. Bu son nokta açısından söyleyecek olursak, sedd-i zerâi'nin İslâm hukukunun hayatı okuma ve ona uygun çözümler sunma amacına hizmet eden ve onu canlı tutan unsurlarından biri olduğunu rahatlıkla belirtmemiz mümkün olacaktır.

Bu konu araştırılırken Fıkıh Usulü, İslâm hukuku, fur'u fıkıh kaynakları ve hukuk kaideleriyle ilgili temel kaynaklar incelenmiştir. **Muhammed Hâmid Osman**'ın "*Kâidetü Seddü'z-Zerâi ve Eseruhâ fî'l-Fıkhi'l-İslâmî*" ve **Muhammed Hişâm Burhânî**'nin "*Seddü'z-Zerâi' fî'ş-Şerîati'l- İslâmiyye*" adlı müstakil eserleri ve Şevket Topal'ın "*İslâm Hukuk Düşüncesinde Sedd-i Zerâi*" adlı çalışması başlıcalarıdır. Bu temel kaynakların referans olarak kullandıkları ayet ve hadisler, bizzat Kur'an ve Sünnet'le ilgili temel eserlere başvurulmuştur. Elde edilen veriler bu aşamadan sonra değerlendirilmiştir. Sözü edilen eserlerde sedd-i zerâi konusu genel olarak alındığı için, bu eserler bizim böyle bir çalışma yapmamıza engel görülmemiştir. Çünkü biz, sedd-i zerâi'nin delil olması yönünden daha dar ve özel bir çerçevede ele almayı amaç edindik.

Tez, giriş ve iki bölüm olarak planlanmıştır. Girişte, İslâm hukukunda *delil* ve çeşitlerine değinilmiştir. Burada aslî ve ferî deliller kısa başlıklar altında incelenerek, asıl konumuza hazırlık yapılmıştır. Önce deliller üzerinde durmak, sedd-i zerâi'nin onlar içerisindeki yerini görme açısından önemli görülmüştür. İlk bölümde, *zerâa* kavramı ve çeşitleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca yine ilk bölümde, sedd-i zerâi'yi fer'i bir delil olarak kabul edenlerin, Kur'an, Sünnet, Sahabe Sözü ve Kıyas'tan getirdikleri deliller örneklerle anlatılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise, mezheplerin sedd-i zerâi hakkındaki görüşlerine değinilerek, kullandıkları deliller açıklanmaya gayret edilmiştir.

II. TEMEL KAVRAMLAR

A. FIKİH USULÜ

1. Sözlük Anlamı

Fıkıh, sözlükte “bir şeyi bütün incelik ve derinliğiyle anlamak” demektir.¹ Fıkıh (فقه) kelimesindeki “kaf” harfi; “başkalarından daha anlayışlı olmak” anlamında fethalı, “anladı” manasında kesreli, “fikhın kişide bir karakter haline gelmesi”ni ifade etmek için dammeli olarak üç şekilde okunabilir.²

Usul kelimesi “asl”ın çoğulu olup “kök, temel ve esas” anlamlarına gelir.³ “Asl” kelimesi İslâm hukukçuları tarafından birden fazla manada kullanılmıştır. Bunlar; *delil, râcih, kâide, musteshab* olarak sıralanabilir.⁴

“Asl” kelimesinin çoğulu olan “usul” (asıllar) kelimesi; Kitap ve Sünnette ortaya konulan külli esaslar, Kitap, Sünnet, İcmâ gibi deliller ve ayrıca bunlardan istinbat edilen ve şer’i hükümlerin çıkarılması sırasında, cüz’i delillerin kendilerine dayandırıldıkları genel esaslar, manalarında kullanılır.⁵ Usul kelimesinin sözlük manası ile ıstılahı manası birbirine uygundur. Çünkü fıkıh usulü, fıkıh ilminin dayandığı temeldir.⁶

¹ İbn Manzûr, Cemâlüddin Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu’l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut ty., “f-k-h” md.; Tehânevî, Muhammed b. Ali, *Keşşâf-u Istilâhât-ı Fünûn*, İstanbul 1984, “f-k-h” md.; Cevherî, İsmail b. Hammad, *es-Sihah Tâcu’l-luğa ve Sihahu’l-Arabiyye*, Beyrut 1979, “f-k-h” md.; Razi, Zeyneddin b. Ebû Bekr b. Abdulkadir, *Muhtâru’s-Sihâh*, Beyrut 1988 “f-k-h” md.; İbnu’l Esîr, Mecduddin Ebî Saâdâti’l-Mübârek, *en-Nihaye fî Garîbi’l-Hadîs ve’l Eser*, Kahire ty., “f-k-h” md.; Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya’kub, *el-Kâmusu’l-Muhît*, Beyrut 1987, “f-k-h” md.; Seyfuddîn Ali Âmidî, *el-İhkâm fî Usûli’l-ahkâm*, Beyrut 1985, s. 7.

² Hanbelî, Şakir, *Usûlu’l-Fıkhi’l-İslâmi*, İstanbul ty., s. 31; Cevherî, a.g.e., “f-k-h” md.

³ İbn Manzûr, a.g.e., “asl” md.; Tehânevî, a.g.e., “a-s-l” md.; Cevherî, a.g.e., “a-s-l” md.

⁴ Zeydân, Abdülkerim, *el-Vecîz-u fî Usûli’l-Fikh*, Beyrut ty., s. 8-9.

⁵ Şâtibî, Ebû İshak İbrahim b. Musa, *el-Muvâfakat fî Usûliş’Şerîa*, çev. Mehmet Erdoğan, İz yay., İstanbul 2003, I/23.

⁶ Muhammed Ebu Zehra, *Usûl-i Fikh*, Kahire ty., s. 7.

Fıkıh kelimesi Kur'an-ı Kerim'de yirmi yerde çeşitli fiil kalıplarıyla geçmekte olup genelde “bir şeyi iyi anlamak, kavramak” gibi anlamlarda kullanılır.⁷

“...bunların kalpleri/akılları var, gerçeği kavramazlar, gözleri var, gerçeği görmezler, kulakları var, gerçeği duymazlar...”⁸

“O halde bu insanlara ne oluyor da sözü anlamaya, hakikati görmeye yanaşmıyorlar.”⁹

Bu ayetlerden birindeki “*fid-din*”¹⁰ kaydı bu kavrama “*dinde derin bilgi sahibi olmak*” şeklinde biraz daha özel bir anlam kazandırmıştır.

Hadislerde geçen fıkıh kelimesi ve türevlerinin mutlak olarak kullanıldığında sözlük anlamı içerisinde “*iyi ve doğru anlayış*” manasına geldiği, “*fid-din*” kaydıyla kullanıldığında ise din ve Kur'an konusundaki bilginin kastedildiği görülür.¹¹

2. Terim Anlamı

Fıkıh kelimesinin terim anlamı, şer'i ameli hükümleri, tafsili delillerine dayanarak bilmektir.¹² Bu konuda biri Hanefîlere diğeri Şâfiîlere ait olmak üzere iki tanımla karşılaşmaktayız. Ebû Hanîfe fıkıhı “*Kişinin leh ve aleyhindeki şeyleri bilmesidir*” diye tarif etmiştir. Başka bir ifadeyle fıkıh usulü, ameli hükümleri, tafsili delillerinden istinbat etmek için gereken metotları tanıtan kaideler ilmidir.¹³ Şâfiîlerin tanımına gelince; fıkıh, şer'i hükümleri, tafsili delillerden alarak

⁷ Abdülbâkî, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemü'l-Müferrer el-Fazı'l-Kur'an-ı Kerim*, İstanbul ty., “f-k-h” md.

⁸ Araf, 7 / 179.

⁹ Nisa, 4 / 78.

¹⁰ Tevbe, 9 / 122.

¹¹ Buhâri, İlim, 10, 20; Müslîm, İmare, 175, Zekat, 98, 100; Ebû Dâvut, Salat, 1.

¹² Ebû Zehra, *Usûlu'l-Fıkh*, s. 6; Muhammed Hudaî Bek, *Usûl-u Fıkh*, Mısır 1975, s. 13; Hanbelî, *Usûlu'l-Fıkhî'l-İslâmi*, s. 31; Şiblî, Muhammed Mustafa, *Usûlu'l-Fıkhî'l-İslâmi*, Beyrut 1986, s. 17.

¹³ Ebû Zehra, *a.g.e.*, s. 6.

bilmektir. Hanefîlerin “*bilmek*” tabiriyle kastettikleri mananın “*delilden çıkararak bilme melekesi*” olduğu göz önüne alınırsa tariflerin neticede birleştiği söylenebilir.

Bu tanımdan fıkıh ilminin konusunun iki kısımdan ibaret olduğu çıkarılabilir; şer’i–ameli hükümleri ve her hükmün tafsili delillerini bilmek.¹⁴ Bu şer’i hükümlerin ameli yani mükelleflerin fiilleriyle alakalı olması gerekir. Bunlar da ibadetler ve insanlar arası karşılıklı hukuki muamelelerle ilgili olan hükümlerdir.¹⁵ İtikâdi hükümler fıkıhın ıstılahı manasına dâhil değildir.¹⁶

Tafsili deliller ise her biri ayrı bir meseleye ait olup, o meselenin hükmünü gösteren cüz’i delillerdir.¹⁷

Kısaca fıkıh usulü ilminin konusu, delillerden hüküm çıkarma metodunu, delillerin hüccet olma bakımından derece ve durumlarını incelemektir.¹⁸

B. DELİL

1. Tanımı

Arapça’da “*yol göstermek, irşad etmek*” anlamlarındaki “*delâlet*” kökünden mübalağa ifade eden bir sıfat olup “*yol gösteren, doğru yola ve doğru sonuca götüren*” manasına gelir.¹⁹

İlk kelam âlimlerine göre delil, herhangi bir konuda gerçeğe veya kanıtlanması istenen hususa ulaştıran şeydir.²⁰ İslâm hukukçularının çoğunluğuna

¹⁴ Ebû Zehra, *Usûlu’l-Fıkh*, s. 5.

¹⁵ Zeydân, *el- Vecîz-u fî usûli’l- fıkh*, s. 9.

¹⁶ Ebû Zehra, *a.g.e.*, s. 5.

¹⁷ Zeydân, *a.g.e.*, s. 9.

¹⁸ Hudarî, *Usûl-u Fıkh*, s. 14 ; Hanbelî, *Usûlu’l-Fıkhî’l-İslâmi*, s.32; Ebû Zehra, *a.g.e.*, s. 8.

¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “d-l-l” md. ; Tehânevî; *Keşşaf*, “d-l-l” md.; Zemahşeri, *Cârullah Ebu’l-Kasım Mahmud b. Ömer, Esâsu’l Belâğâ*, Beyrut 1982, “d-l-l” md. ; İbnu’l Esîr, *en-Nihaiye*, “d-l-l” md. ; Cevherî, *Sihah*, “d-l-l” md.; Yavuz, Yusuf Şevki, “Delil”, *DİA*, İstanbul 1994 , IX/136.

²⁰ Cürçânî, Seyyid Şerif, *et-Ta’rifat*, İstanbul 1253.

göre delil, “*üzerinde doğru düşünmek suretiyle ihbari bir sonuca ulaşılması mümkün olan şey*”dir.²¹

Tarifte geçen ihbarî sonuçtan maksat şer’i hükümdür. Böylece delil daha açık bir ifadeyle “*şer’i ve ameli bir hükme götüren şey*” tarzında tarif edilebilir.²²

2. Çeşitleri

2.a. Aklî ve Naklî Delil

Şer’i delillerin en çok bilinen ayrımlarından birisi naklî-aklî ayrımıdır.²³ Naklî deliller, oluşumunda müçtehidin katkısı olmayıp, Şâri’den nakledilen şer’i asıllardır. Bunlar da Kitap ve Sünnet’ten ibarettir.²⁴ Bu ikisi, sadece doğru haber verenden işitilmekle bilinmesi sebebiyle sem’i deliller diye de anılır. Naklî delil olma ölçüsü “*müçtehidin, görüş ve düşüncesinin hiçbir payı olmadan Şâri’den nakledilmiş olması*”dır.

Aklî deliller ise, naklî delil ile bağlantılı olmakla birlikte akli muhakeme ve beşeri yorumun ağırlıkta olduğu, oluşmasında müçtehidin katkısının bulunduğu delillerdir.²⁵ Diğer bir ifadeyle şer’i-aklî delil, müçtehidin naklî delillerin dolaylı ifadelerini, genel ilke ve amaçlarını veya boş bıraktığı alanları gözeterek yeni şer’i hükümler elde etmede kullanıldığı istidlal metotları ve akıl yürütmeleridir.²⁶

Şer’i deliller, hükme delaletin kuvvetine göre kat’î ve zannî olmak üzere ikiye ayrılır.²⁷ Kendisinden şer’i bir hükmün açıkça anlaşıldığı ve başka türlü

²¹ Âmidî, *el-İhkâm fî Usûli’l-Ahkâm*, s. 10 ; Şiblî, *Usûlu’l-Fıkhî’l-İslâmi*, s. 50; Yavuz, Yusuf Şevki, “Delil”, *DİA*, İstanbul 1994 , IX/136.

²² Zeydân, *el-Vecîz*, s. 146.

²³ Zeydân, *a.g.e.*, s. 147; Hudarî, *Usul-i Fıkh*, s. 229; Şâtibî, *el-Muvâfakat*, III/35; Şa’ban, Zekiyyüddin, *Usûlü’l-Fıkh*, s. 46.

²⁴ Zeydân, *a.g.e.*, s. 149; Hudarî, *a.g.e.*, s. 229; Şiblî, *Usûlu’l-Fıkhî’l-İslâmi*, s. 62, 63.

²⁵ Zeydân, *a.g.e.*, s. 149; Hudarî, *a.g.e.*, s. 229,230; Şiblî, *a.g.e.*, s. 63.

²⁶ Şâtibî, *a.g.e.*, c.I, s. 28, III/35; Şa’ban, *a.g.e.*, s. 47 ; Tehânevî, *Keşşâf*, “delalet” md.

²⁷ Şâtibî, *a.g.e.*, III/12.

anlaşılmasının doğru olmayacağı deliller, delaleti kat'î, dolaylı şekilde hüküm bildiren, yorum ve izaha muhtaç olanlar delaleti zannî delillerdir.²⁸

Şer'i deliller sübut ve delalet yönü olarak başka bir ayırım ve derecelendirmeye de tabi tutulmuştur.²⁹

Kitap ve Sünnet'in şer'i delil olarak kabulünde görüş birliği vardır. İcma ve kıyas da büyük çoğunluğa göre şer'i delildir. Bu dört delil usul kitaplarında “*şeriatın asılları*” olarak anılır.

2.b. Fıkıh Usulünde Delil

Fıkıh usulünde şer'i deliller, asıl olarak iki başlık altında incelenmektedir. Bunlar aslî ve fer'î delillerdir.

2.b.a. Aslî Deliller

İslâm hukukunun aslî kaynaklarına yazılı kaynaklar da denilebilir. Aslî (birinci derecede, temel) olan şer'i deliller dörttür: a- Kitap, b-Sünnet, c- İcmâ, d- Kıyas.

2.b.a.a. Kitap

Kitap kelimesi sözlükte “*mektûp (yazılmış şey)*” manasına gelmektedir.³⁰ Fıkıhta kitap, birbiriyle alakalı bâb ve fasılların içinde toplandığı bir bahsin tümüdür.³¹ Fıkıh usulü ilminde ise kitap Kur'an-ı Kerim demektir.³² Bu ilimde ne zaman kitap tabiri geçse Kur'an-ı Kerim anlaşılır.

Fıkıh usulünde kitap ayrıca şu şekilde de tarif edilmiştir: “ *Kitap: Peygamberimize indirilmiş, mushaflarda yazılı, ondan tevatüren nakledilmiş, okunması ile ibadet edilen beşerin benzerini getirmekten aciz kaldığı nazm-ı celildir.*”³³

²⁸ Şâtibî, *a.g.e.*, III/13.

²⁹ Şiblî, *a.g.e.*, s. 64; Şâtibî, *a.g.e.*, s. 36.; Zeydân, *a.g.e.*, s. 150.

³⁰ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, “k-t-b” md.; Fîrûzâbâdî, *Kâmus*, “k-t-b” md.; Cevherî, *Sıhah*, “k-t-b” md.

³¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “k-t-b” md.

³² Hanbelî, *Usûlü'l-Fıkh*, s. 46; Hudaî, *Usûlü'l-Fıkh*, s. 230.

³³ Zeydân, *el-Vecîz*, s. 152; Hudaî, *a.g.e.*, s.230; Hanbelî, *a.g.e.*, s. 46.

Kuran-ı Kerim, bütün şer’i delillerin aslı ve temelidir. Başta sünnet olmak üzere diğer deliller ondan sonra gelirler. Sünnet hem ikinci derecede müstakil bir delil, hem de onun şerhidir.³⁴

Kuran-ı Kerim’in büyük bir kısmı Mekke’de, geriye kalan kısmı da Medine’de nazil olmuştur. Mekkî ayet ve sureler genellikle iman esasları, ibadet, dua, öğüt ve ahlakla ilgili hükümleri içine alır. Ahkâm ayetleri ise Medenî ayet ve surelerde yer almaktadır.³⁵

2.b.a.b. Sünnet

Sünnet kelime olarak “*adet, yol, sîret*” gibi manalara gelmektedir.³⁶ Bununla birlikte fıkıh ve fıkıh usulü ilimlerinde farklı şekillerde tarif edilmiştir. Fıkıh usulü âlimlerine göre sünnet, Hz Peygamberden sadır olan söz, fiil ve takrirleri ifade eder.³⁷ Bu bakımdan sünnet: farz, vücûb, nedb, sıhhat, fesad, butlan gibi hükümlerin delillerinden bir delil ve teşri kaynaklarından bir kaynaktır.³⁸

Sünnet kısmen yazılmış, kısmen de hafızadan hafızaya nakledilmiştir. Bu nakil de pek az hadiste tevatür yoluyla, bir kısmında meşhur nakille, çoğu ise âhâd yoluyla olmuştur.³⁹ Mütevatir olanların sübutu kat’idir. Meşhur ve âhâd sünnetin sübutu ise zannîdir.⁴⁰

2.b.a.c. İcmâ

Sözlükte “*birleştirmek, derleyip toplamak, bir işi sağlam yapmak, azmetmek, bir konuda fikir birliği etmek*” gibi anlamlara gelir.⁴¹ İcmâ kelimesi, Kur’an’da yer almamakla birlikte bu mastardan türetilmiş kelimeler dört yerde sözlük manasıyla geçer.⁴² Fıkıh usulünde ise icmâ, “*Muhammed ümmetinin (müctehidler) onun*

³⁴ Şâtibî, *el-Muvâfakat*, IV/1; Ebu Zehra, *Usûlü’l-Fıkh*, s. 105.

³⁵ Hanbelî, *Usûlü’l-Fıkh*, s. 47.

³⁶ Cevherî, *Sıhah*, “s-n-n” md.; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Aran*, “s-n-n” md.

³⁷ Serahsî, Şemsu’l-Eimme Muhammed b. Ahmed, *Usûlü’s-Serahsî*, Dâru’l-Mâ’rife, Beyrut ty., I/113; Âmidî, *Usûlü’l-Fıkh*, I/169; Hanbelî, *a.g.e.*, s. 237; Hudaî, *Usûlü’l-Fıkh*, s. 263.

³⁸ Hanbelî, *Usûlü’l-Fıkh*, s. 238; Hudaî, *a.g.e.*, s. 263-267; Zeydân, *el-Vecîz*, s. 166.

³⁹ Zeydân, *a.g.e.*, s. 169.

⁴⁰ Hanbelî, *a.g.e.*, s. 241.

⁴¹ Cevherî, *a.g.e.*, “cm’a” md.; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “c-m-’a” md.

⁴² Yunus 10/ 71; Yusuf 12/ 15, 102; Taha 20/ 64.

*vefatından sonra herhangi bir zamanda dini bir meselenin hükmü üzerinde fikir birliği etmeleri” şeklinde tanımlanır.*⁴³

Belli bir fikri oluşum sonrasında fıkıh usulünün temel kavramlarından biri haline gelmiş olan icmanın delil olarak kabulü, varlık ve geçerlilik şartları, çeşitleri kaynaklar sıralamasındaki yeri gibi konular etrafında literatürde geniş teorik tartışmalara rastlanır.

2.b.a.d. Kıyas

Sözlükte kıyas “ölçme, takdir ve eşitlik” anlamlarına gelir.⁴⁴ Fıkıhta kıyas, “*hakkında açık hüküm bulunmayan bir meselenin hükmünü, aralarındaki ortak özelliğe veya benzerliğe dayanarak hükmü açıkça belirtilen meseleye göre belirlemek*” anlamına gelir.⁴⁵ Kıyas fıkıh literatüründe salt düşünme (nazar), doğruya ulaştıran delil manasında ve birçok istidlal türünü belirtmekte kullanılmaktadır.⁴⁶

2.b.b. Fer’î Deliller

İslâm hukukunun fer’î kaynaklarına, beşeri kaynaklar denilebilir. Bunların hepsi ictihaddan kaynaklanmaktadır. Aslî delillerden sonra ikinci derecededir. Biz burada fer’î delilleri yedi başlık altında sıralayacağız.

2.b.b.a. İstihsan

Arapça da “*husn*” kökünden gelen istihsan kelimesi “*bir şeyi güzel bulmak, beğenmek*” anlamlarına gelir.⁴⁷ Fıkıh usulünde müçtehidin bir meselede icma, zaruret, örf, maslahat, gizli kıyas gibi özel ve daha kuvvetli görünen bir delile dayanarak o meselenin benzerlerinde izlenen genel kuraldan ve ilk hatıra gelen

⁴³ Hanbelî, *a.g.e.*, s. 270; Hudarî, *a.g.e.*, s. 299; VI/109; Dönmez, İbrahim Kafî, “İcma”, *DİA*, İstanbul 2000, XXI/417.

⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “k-y-s” md.; Cevherî, *Sihah*, “k-y-s” md.; Hanbelî, *Usûlü’l-Fıkh*, s. 285.

⁴⁵ Hanbelî, *a.g.e.*, s. 285;

⁴⁶ İbnu’l Kayyîm, *İ’lâmu’l-Muvakiîn*, I/175; Hallaf, Abdülvahhab, *İlm-ü Usûlü’l-Fıkh*, Kuveyt 1968, s. 52; Durusoy, Ali, “Kıyas”, *DİA*, Ankara 2002, XXV/525.

⁴⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “h-s-n” md.; Cevherî, *a.g.e.*, “h-s-n” md.; Hallâf, *a.g.e.*, s. 79.

çözümünden vazgeçmesi ve hukukun amacına daha uygun bulduğu başka bir hüküm vermesi şeklinde özetlenebilen yöntemin adıdır.⁴⁸

Başka bir deyişle istihsan, fıkhıta özel gerekçelerle açık kıyastan, genel ve yerleşik kuraldan ayrılıp olayın özelliğine uygun çözüm bulma metodunu ifade eden şer'i bir delildir.

2.b.b.b. Istışhab

Sohbet kökünden türeyen ıstışhab “kısa süreli olmayan beraberlik, bir arada bulunma” ve “beraberliği istemek, birlikte olmayı devam ettirmek” anlamlarına gelir.⁴⁹ Terim olarak ıstışhab, “bir şeyin bulunduğu hal üzere kalması”dır. Yani mazide sabit olup sonradan değiştiği bilinmeyen bir şeyin, hali hazırda da aynen kalmasına hükmetmektir.⁵⁰ Istışhab bütün İslâm hukuk ekollerince benimsenmiştir. Istışhab, delil bulunmayan yerde hüccet olur.⁵¹

2.b.b.c. Istıslah

Sulh, ıslah, maslahat kelimeleriyle kök birliğine sahip olan ıstıslah sözlükte, “düzeltme, iyileştirme, bir şeyi iyi bulma” anlamlarına gelir.⁵² Fıkıh usulünde “kaynaklardan hüküm çıkarmada izlenen yöntem” manasında şer'i bir delildir. Istıslah nasların kapsamına girmeyen ya da kıyas yoluyla nasda düzenlenmiş bir olaya bağlanmayan fikhî bir meselenin hükmünü şer'an itibar edilebilir maslahatlara ve İslâm fikhının genel ilkelerine göre belirleme yöntemini ifade eder.⁵³ Kısaca ıstıslah, maslahat-ı mürsele ile hüküm vermektir. Maslahat-ı mürsele ise, hakkında müsbet veya menfî bir hüküm bulunmayan yarar anlamına gelir.⁵⁴

⁴⁸ Hudarî, *Usûlü'l-Fıkh*, s. 367; Hanbelî, *a.g.e.*, s. 319; Hallâf, *a.g.e.*, s. 79; Bardakoğlu, Ali, “İstihsan”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIII/339.

⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “s-h-b” md.

⁵⁰ Hallâf, *İlm-ü Usûlü'l-Fıkh*, s. 91; Hanbelî, *Usûlü'l-Fıkh*, s.263; Zeydân, *el-Vecîz*, s. 267.

⁵¹ Hudarî, *Usûlü'l-Fıkh*, s. 391.

⁵² İbn Manzûr, *a.g.e.*, “s-l-h” md.; Cevherî, *Sihah*, “s-l-h” md.

⁵³ Hallâf, *a.g.e.*, s. 84; Zeydân, *a.g.e.*, s. 236; Özen, Şükrü, “İstıslah”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIII/383.

⁵⁴ Zeydân, *a.g.e.*, s. 236.

2.b.b.d. Örf ve Adet

Bilmek anlamındaki irfan ile aynı kökten gelen örf kelimesi, sözlükte “*bilmek, tanımak ve itiraf etmek*” anlamlarına gelir.⁵⁵ Terim anlamı olarak örf, muamelat konularında insanların yapa geldikleri iyi adetleri ifade eder. Adet kavramı ise, örf ile aynı anlamda kullanılmakla birlikte iyi veya kötü alışkanlıkları da kapsar.⁵⁶ Hukukun kaynaklarından birini oluşturan örf ve adet, elbette iyi olan örf ve adettir.⁵⁷ İslâm hukukçuları “örf ile sabit olan, nas ile sabit olmuş gibidir” derler.⁵⁸ Mecellede örf ve adetle ilgili maddeler bulunmaktadır.⁵⁹ Örf ve adet, eski ve modern hukuklarda da önemli bir kaynaktır. İslâm hukukunda ise, Kitab ve Sünnet’te, icma ve kıyas’da bir hüküm bulunmadığı zaman örf ve âdete başvurulur.

2.b.b.e. Sedd-i Zerâi

Zerâi “*vesile*” anlamına gelen zerâ’nın çoğuludur.⁶⁰ İstilahta zerâi, “*helal ve harama götüren, onlara vasıta olan şeylerdir*” diye tarif edilir.⁶¹ Sedd-i zerâi ise harama götüren yolların engellenmesidir.⁶² Ki bu çalışmamızın konusunu teşkil etmektedir.

2.b.b.f. Sahabe Kavli

Sahabeler, Hz Peygamber’i gözleriyle görmüşler ve onun tebliğlerini bizzat kendisinden almışlar ve İslâm’ı açıklayışını işitmişlerdir. Bu itibarla birçok İslâm hukukçusuna göre sahabelerin görüş ve fetvaları naslardan sonra yer alan şer’i bir delildir.⁶³

⁵⁵ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “‘a-r-f’” md.

⁵⁶ Zeydân, *a.g.e.*, s. 252.

⁵⁷ Hallâf, *İlm-ü Usûlü’l-Fıkh*, s. 89.

⁵⁸ Mecelle, md. 45.

⁵⁹ Yıldırım, Mustafa, *Mecellenin Külli Kaideleri*, İzmir 2001, Md. 36, 41, 45.

⁶⁰ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “‘z-r-’a” md.; Râzi, *Muhtâru’s-Sıhah*, “‘z-r-’a”, md.

⁶¹ Hanbelî, *Usûlü’l-Fıkh*, s. 326; Zeydân, *el-Vecîz*, s. 245; Ebû Zehra, *Usûlü’l-Fıkh*, s. 288.

⁶² İbnü’l Kayyîm, *İ’lâmu’l-Muvakkiîn*, III/342.

⁶³ Hudarî, *Usûlü’l-Fıkh*, s. 393.

2.b.b. g. Önceki Şeriatler

Son olarak gelen İslâm şeriatıyla önceki şeriatların hükümlerinin nesih ve ta'dil edildiği bilinmektedir. İslâm hukukçularının birçoğu Kur'an-ı Kerim'de geçen bir takım ayetlerin,⁶⁴ diğer dinlerin inanç esaslarına (tevhid, melek, ahiret ve haşre iman) atıfta bulunduğuna işaret etmişlerdir. Hakkında delil bulunmayan konularda önceki şeraitlere uyulup uyulmayacağı konusu İslâm hukukçuları arasında ihtilaf konusudur.⁶⁵

⁶⁴ Misal olarak bkz: Nahl, 16/223; En'am, 7/ 90, 145, 146.

⁶⁵ Âmidî, *el-İhkâm*, IV/ 137.

I. BÖLÜM

ZERÎA KAVRAMI, ÇEŞİTLERİ VE DAYANDIĞI DELİLLER

I. ZERÎA KAVRAMI

A. TANIM

1. Sözlük Anlamı

Zerâi (الذرائع) “*vesile, yol, sebep*” manalarına gelen zerîa (الذريعة)’nin çoğuludur.⁶⁶ Zerîa kelimesi çeşitli anlamlarda kullanılmıştır.⁶⁷

a. Vesîle anlamında kullanılması;

Vesîle (وسيلة) kelimesi sözlükte “*vasıta, araç, talep*” anlamlarına gelmektedir.⁶⁸ Talep ve rağbet etme yönünden zerîa kelimesi ile aynı anlamdadır. Zerîa çoğunlukla vesile anlamında kullanılmıştır.⁶⁹ Bir amaca ulaşmak amacıyla gayret sarf eden kimsenin göstermiş olduğu çabaları ifade etmek için kullanılan zerîa kelimesi ile kastedilen anlam vesiledir.⁷⁰

b. Derîe anlamında kullanılması;

Derîe (الدرية) kelimesi, “*avcının fırsat bulduğunda avına ateş etmek maksadıyla gizlenmek için siper olarak kullandığı deveye*” verilen isimdir.⁷¹ Bu

⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “z-r-a’ ” md.; Râzi, *Muhtâru's-Sihah*, “z-r-a’ ”, md.; Osman, Muhammed Hâmid, *Kâidetü Seddü'z-Zerâi ve Eseruhâ fî'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Kahire 1996., s. 55; İbrahim Fazıl Debi, “Seddü'z-Zerai”, *Mecelletü Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî (ed-Devretü't-Tasîa* içerisinde) sy., 9, c. 3, s. 11.

⁶⁷ Osman, a.g.e., s. 56.; Burhânî, Muhammed Hişâm, *Seddü'z-Zerâi' fî'ş-Şerîati'l- İslâmiyye*, Dimeşk 1995, s. 54-56.

⁶⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “v-s-l” md.; Râzi, *Muhtâru's-Sihah*, “v-s-l” md.; İbnu'l-Esir, *Nihaye*, “v-s-l” md.

⁶⁹ Burhânî, *Seddü'z-Zerâi' fî'ş-Şerîati'l- İslâmiyye*, s. 54.

⁷⁰ İbn Manzûr, a.g.e., “z-r-a’ ” md.; Râzi, a.g.e., “z-r-a’ ” md.

⁷¹ İbn Manzûr, a.g.e., “d-r-e” md.

anlamda avcının avına ulaşmasında vesîle olarak kullandığı derfe'nin (devenin) vesîle olması ile zerîa arasında bir bağ kurulmuştur.

c. Sebep anlamında kullanılması;

“Kendisi ile bir başka şeye ulaştıran her türlü vasıtaya” sebep (السبب) denilir.⁷² Zerîa'nın, bir şeye ulaşmaya vesile kılınması bakımından sebeple anlam bağı bulunmaktadır. Örnek olarak, “فُلَانٌ زَرِئَاتِي لَيْكِ” (fûlanun zerîati ileyke) (erişme vasıtam, ulaşma vesilem) cümlesinde kullanılan “zerîati” kelimesi, “ulaşma vesilesi” anlamındadır.⁷³ Bu durumda bir şeye vasıta olmaları bakımından zerîa ile sebep kelimeleri arasında bir anlam ilişkisi kurulmuştur.

d. Halka anlamında kullanılması;

Halka (الحلقة) kelimesi “atıcının üzerinde atış talimi yaptığı atış tahtası, hedef tahtası veya hedef halkası” demektir.⁷⁴ Burada atış talimi yapan kimsenin öğrenmeye vesile olarak kullandığı hedef tahtası ile söz konusu vasıta, zerîa olarak da isimlendirilmiştir.⁷⁵

2. Terim Anlamı

Zerîa kelimesi ıstılahta biri genel diğeri özel iki anlama sahiptir.

2.a. Özel Anlam Açısından Zerîa Kavramı

Özel anlamda zerîa, “aslı itibariyle mubah olan bir davranışın, yapılması halinde harama götürmesi kuvvetle muhtemel olan şeyleri” ifade eder.⁷⁶ Burada “sedd” kelimesi geçmiş olsun ya da olmasın kastedilen mana sedd-i zerâi'dir. Çünkü maksat sakınılan bir işin engellenmesidir.⁷⁷

Tanımlardan da anlaşılacağı gibi, zerîa'da fiillerin bizzat kendileri değil, sonuçları dikkate alınmaktadır. Yani bir fiil, ister maslahat içerdiği için meşru

⁷² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “s-b-b” md.; İbnu'l-Esir, *Nihaye*, “s-b-b” md.

⁷³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “z-r-a' ” md.

⁷⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “h-l-k” md.

⁷⁵ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “z-r-a' ” md.

⁷⁶ Burhânî, *Seddü'z-Zerâi' fî Ş-Şerîati'l-İslâmiyye*, s. 80.

⁷⁷ Osman, Muhammed Hamid , *Kâidetü Seddü'z-Zerâi ve Eseruhâ fî'l-Fıkhi'l-İslâmî*, s. 57.

olsun, isterse mefsedet içerdiğinden yasak olsun; işlendiğinden dolayı sakıncalı başka bir sonuca daha yol açıyorsa zerîa haline gelir.⁷⁸

2.b. Genel Anlam Açısından Zerîa Kavramı

Genel olarak zerîa, bir şeye ulaşmak için vesîle edinilen her şeyi kapsamaktadır. Buradaki hedeflenen şeyin yasak bir fiil olup olmadığı önemli değildir. Bu bakımdan zerîa, “maksadın şer’an mübah olup olmadığına, emir ve nehiy durumuna ve kişinin niyetine bakılmaksızın herhangi bir maksada (amaca) ulaşmaya elverişli olan yol veya vesile” anlamındadır.⁷⁹

Bu manada zerîa, sedd ve feth açısından üzerinde ittifak ve ihtilaf edilen manaları kapsar. Buradaki vesîlenin hükmü gerçekleştirdiği maksadın hükmü gibidir. Örneğin vacibin vesilesi vacip, haramın vesîlesi haramdır.⁸⁰ İbnu’l Kayyım da “Maksada ancak bir vesile ve sebeple ulaşılır. Onun sebebi ve yolu bu maksada tabidir. Onun vesilesi ulaştırdığı sonuç ve gayesine göredir” diyerek bu konuya işaret etmiştir.⁸¹

Âm manasında zerîa’yı iki kısma ayırmak mümkündür.⁸² Bu ayırımda hükmün maksadı ya da gayesi esas alınır.⁸³

2.b.a. Maslahata Götüren Zerîa

Bu çeşit zerîa’yı kendi içerisinde iki kısımda incelemek mümkündür.

a- Zerîa ve vesilenin ulaştığı sonuç açısından maslahat olması. Helal malı helal yollarla kazanmak buna örnektir. Can ve mal endişesini kaldırmak için meşru bir yolun kullanılması da böyledir.⁸⁴

⁷⁸ Şahin, Osman, “İslâm Hukuk Metodolojisinde Zerai’ ve Uygulaması”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 7, Nisan 2006; s. 210.

⁷⁹ Burhânî, *Seddü’z-Zerâi’ fî ş-Şerîati’l- İslâmiyye*, s. 69.; Debû, “Seddü’z-Zerai”, *Mecmau’l-Fıkhü’l-İslâmi (ed-Devretü’t-Tasia içerisinde)* s. 11.

⁸⁰ Debû, *a.g.m.*, s. 11.

⁸¹ İbnu’l Kayyım, *İ’lâmü’l-Muvakkîn*, III/ 147.

⁸² Debû, *a.g.m.*, s. 14.

⁸³ Mustafa Vehbe Zuhaylî, “Seddü’z-Zerai”, *Mecmau’l-Fıkhü’l-İslâmi (ed-Devretü’t-Tasia içerisinde)* sy. 9, c.3, s. 108.

b. Maslahata götüren zerîa'nın aslen mefsedet olması. Mesela ailesinin nafakasını temin için kişinin hırsızlık yapması bunun gibidir. Sonuç açısından maslahat ifade etse bile buna vesîle kılınan yol haramdır. Vesilesi haram olduğu için kendisi de haramdır.⁸⁵

2. b.b. Mefsedete Götüren Zerîa

Zerîa'nın bu çeşidi de iki kısımda ele alınmaktadır:

a. Aslen mefsedet olan zerîa'nın, mefsedete götürmesi. İçki içmenin sarhoşluk yapması, iftiranın ayrılığa, zinanın nesep bozukluklarına sebep olması buna örnek gösterilebilir.

İbn Kayyım'a göre, hukuk, mefsedete götürme derecesine göre bu fiillerin her türlü vesilelerini engellemiştir.⁸⁶

b. Mefsete götüren zerîa'nın maslahat olması. Mesela yardımlaşmak helaldir, fakat haram ve yasak işlerde yardımlaşmak ise haramdır.

⁸⁴ Muhammed Mukarrî, "Seddü'z-Zerâi", *Mecmau'l-Fıkhı'l-İslâmi (ed-Devretü't-Tasia içerisinde)* sy. 9, c.3, s. 542.

⁸⁵ Mukarrî, "Seddü'z-Zerai", s. 542.

⁸⁶ İbnu'l Kayyım, *İ'lâmü'l-Muvakkîn*, III/ 136.

II. ZERÂİA ÇEŞİTLERİ

A. Amaç Açısından

1. Feth-i Zerâi

Feth (الفتح) kelimesi sözlükte “açmak, yardım etmek, hüküm vermek” anlamlarına gelir.⁸⁷ Feth kelimesi feth-i zerâi şeklinde olduğunda terim anlamı, “maslahata ulaştıran şeylerin elde edilmesi, ona ulaştıran yolların açılması” olur.⁸⁸

Feth-i zerâi, insanları hayra, iyi ve güzel olana götüren, şer’an cevazı sabit olan bütün vesilelerdir ki o, güzel şeylerin önünün açılması konusunda ona cevaz verilmiştir.⁸⁹

İslâm hukukunda bir delil olarak feth-i zerâi’ye, iyilik ve güzelliğe vesile olması açısından, sedd-i zerâi’den daha fazla itibar edildiğini söyleyebiliriz.⁹⁰

Örnek olarak; cihad, can ve malın telefine sebep olduğu için mefsedet gibi gözüktür. Fakat sonuç itibarı ile İslâm ülkesinin korunmasını, ümmetin güven içinde yaşaması ve devamını sağlayabilmesi için gereklidir. Şayet Müslümanlar cihadı terk ederlerse, bu terk etmeleri neticesinde düşmanları peşlerini bırakmayacak ve bu durum, cihadın kendilerine vereceği kayıptan daha çok zarar görmelerine neden olacaktır.⁹¹

Müslüman esirleri kurtarmak için düşmanlara fidye vermek de bunun gibidir. Düşmanlara fidye vermek, onların güçlenmesine vesile olacağı için haramdır. Ancak burada, Müslüman esirlerin hürriyetine kavuşması, onların serbest kalmaları neticesinde de Müslümanların güçlenmesi durumu söz konusudur.

⁸⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “f-t-h” md.; Râzi, *Muhtâru’s-Sıhah*, “f-t-h” md.; İbnu’l-Esir, *Nihaye*, “f-t-h” md.

⁸⁸ Burhânî, *Seddü’z-Zerâi’ fî’ş-Şerîati’l-İslâmiyye*, s.57.; Debû, “Seddü’z-Zerai”, s. 29.; Hasan Bâ Bekr, “Seddü’z-Zerai”, *Mecmau’l-Fıkhı’l-İslâmi (ed-Devretü’t-Tasia içerisinde)* sy. 9, c.3, s. 237.

⁸⁹ Burhânî, *a.g.e.*, s. 98, 99; Mustafa Kemal Târîzî, “Seddü’z-Zerai”, *Mecmau’l-Fıkhı’l-İslâmi (ed-Devretü’t-Tasia içerisinde)* sy. 9, c. 3, s. 376.

⁹⁰ Tarîzî, *a.g.m.*, s. 372.

⁹¹ Muhammed Tahir b. Aşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi*, çev. Mehmet Erdoğan, İstanbul 1996, s. 194.

Bunun için burada feth-i zerâi ile amel edilerek, esirleri kurtarmak için düşmanlara fidye verilmesinin cevazına hükmedilmiştir.⁹²

Bir hakkı almaya veya bir zulmü engellemeye güç yetirilemediğinde rüşvet vermek de fethi zerâi açısından açıklanabilir. Hz Peygamber'in rüşvetin haram olduğunu bildirmesine rağmen, eğer kişi bir zulmü başka bir şekilde engelleyemiyor ise bu durumda feth-i zerâi açısından rüşvet vermesi caiz görülmüştür.⁹³

Kârâfî, zerâi'nin fethi ve seddi konusunda şöyle demektedir: “*Zerâi'nin seddi vacip olduğu gibi fethi de vaciptir. Çünkü zerâi vesilenin ta kendisidir. Nasıl ki harama vesile olan şey haram, vacibe vesile olan şey vacipse, zerâi de aynı şekildedir. Cuma namazına gitmek ve hac gibi.*”⁹⁴ Buna göre bir vacibin gerçekleşmesine vesile olan şeyler de o vacibin hükmünü alır. Mendub, mubah ve mekruh da böyledir. O halde vacip ve mubahın gerçekleşmesi için, onlara ulaşmayı engelleyen şeylerin kaldırılması gerekir. Cuma namazından insanları alıkoyabileceğinden dolayı, cuma vaktinde alış verişin terk edilmesi emredilmektedir.⁹⁵ Bu durumun sedd-i zerâi'ye örnek olması nasıl uygun ise, cuma namazına gitmek ve cumanın ifası için gerekli olan vecibelerin yerine getirilmesi, önündeki engellerin kaldırılmasının da fethi zerâi'ye örnek verilmesi gayet uygundur.⁹⁶

2. Sedd-i Zerâi

Sedd (السد) kelimesi sözlükte “*bir şeyin önünü kapama, onarma, sağlamlaştırma, engel olma*” anlamındadır.⁹⁷ Dammeli okunduğunda “*iki şeyin*

⁹² Muhammed Ebu Zehra, *Usûlü'l Fıkh*, s. 274.

⁹³ Muhammed Seybânî, “Seddü'z-Zerai”, *Mecmau'l-Fıkhı'l-İslâmi (ed-Devretü't-Tasia içerisinde)* sy. 9, c. 3, s. 197.

⁹⁴ Kârâfî, Şihabüddîn Ebû Abbas Ahmed b. İdris, *el-Furûk*, Beyrut ty., II/61.

⁹⁵ Cuma 62/9

⁹⁶ Mücahid İslâm Kasimi, “Seddü'z-Zerai”, *Mecmau'l-Fıkhı'l-İslâmi (ed-Devretü't-Tasia içerisinde)* sy. 9, c. 3, s. 304.

⁹⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “s-d-d” md.; Fîrûzâbâdî, *Kâmusu'l-Muhît*, “s-d-d” md.; Cevherî, *Sihah*, “s-d-d” md. “s-d-d” md.; Osman, Muhammed Hamid, *Kâidetü Seddü'z-Zerâi ve Eseruhâ fî'l-Fıkhı'l-İslâmî*, s. 55.

arasını kapatmak” demektir.⁹⁸ Aynı zamanda “*dağ ve iki şeyin arasını kapatan şey*” manasında da kullanılmıştır.⁹⁹ Kur’ân-ı Kerimde de bu manada kullanıldığı görülür.¹⁰⁰

Sedd-i zerâi kavramı terim olarak, aynı şekilde “*kapatmak*” anlamına gelmektedir. Çünkü sedd, sedd-i zerâi şeklinde zerâi kelimesine muzâf olduğunda; “*her türlü vesileyi kaldırmak, sebebi tıkamak*” veya “*mefsedeti kaldırmak için vesilelerini engellemek*” ya da “*neticesi fesad olmak kaydı ile fesada yol açan şeyi engellemek*” demek olur.¹⁰¹

Bu tanımlardan da anlaşıldığı gibi, sedd-i zerâi’nin konusu genellikle meşru olduğu halde, işlendiği zaman mefsedete yol açan söz veya fiillerdir. Dolayısıyla bu delile göre, meşru olan bir şey, mefsedete yol açıyorsa yasaklanır.¹⁰² Daha genel bir ifadeyle, şerre, münkere ve fesada götüren bütün vesilelerin men edilmesi engellenmesidir.¹⁰³

Mesela mescit yapımı ibadetin topluca yapılması, insanların dini konularda eğitilmesi vb. yararlarından dolayı esasen meşrudur. Fakat toplumda saygınlığı olan kişilerin kabirlerinin üzerine mescit yapılması cahil halkın kabirde yatana karşı tapınmaya benzer davranışların üremesine vesile olacağı için zerâ’ya konu olmuştur.¹⁰⁴ Bu yüzden Hz Peygamber, kabirlerin üzerine mescit yapılmasını yasaklamıştır.¹⁰⁵

⁹⁸ Fîrûzâbâdî, *Kâmusu’l-Muhît*, “s-d-d” md.

⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “s-d-d” md.

¹⁰⁰ Kehf 18/93

¹⁰¹ Kârâfî, *el-Furûk*, II/ 32.; Osman, *Kâidetü Seddü’z-Zerâi ve Eseruhâ fî’l-Fıkhî’l-İslâmî*, s. 56.; Vehbe Zuhaylî, *Usulü’l Fıkhî’l İslâmî*, Şam 1986, II/873.

¹⁰² Târîzî, “Seddü’z-Zerâi”, s. 375.

¹⁰³ Burhânî, *Seddü’z-Zerâi’ fî’ş-Şerâti’l- İslâmiyye*, s.98, 99; Mukarrî, “Seddü’z-Zerai”, s. 536.

¹⁰⁴ Zeydân, *el-Vecîz*, 277-278.

¹⁰⁵ Ebu Davut, “Cenâiz”, 76, (III, 216, H.no:3225).

B. İçerik Açısından

1. Kârâfî'ye Göre Zerîa

Kârâfî zerîâyı'ı üç kısma ayırmıştır.

a. Engellenmesi hususunda icma edilen zerîa; Mesela Müslümanların yollarının üzerine kuyu açmanın yasaklanması üzerinde icma vardır. Çünkü bu iş Müslüman halkın zararına yol açabilir.

b. Mübahlığı hususunda icma edilen zerîa. Mesela şarap üretimi yapılır endişesiyle üzüm üretiminin yasaklanmaması gibi. Zira böyle bir endişeyle mübah bir işlemin engellenmesi kabul edilemez.

c. Üzerinde ihtilaf edilen zerîa. Mesela faiz almaya vesile olur endişesiyle vadeli satış üzerinde ihtilaf edilmiştir.¹⁰⁶

2. Şâtıbî'ye Göre Zerîa

Şâtıbî zerîa'yı mefsedet ve zarar açısından incelemiş ve dört kısım altında toplamıştır.

a. Mefsedete götürmesi kesin olan zerîa: Müslümanların kullandıkları bir yolda ya da gece karanlığında bir kapının arkasında kuyu açmak buna örnektir. Bu kısım ittifakla sedd-i zerâi'yi yani bu durumun yasaklanmasını gerektirir.

b. Mefsedete götürmesi nadir olan zerîa: Yetiştirilen üzümlerden şarap yapılma ihtimali olsa bile bu her zaman böyle olmaz. Dolayısıyla böyle bir ihtimale binaen insanların faydalandığı bir şey yasaklanmaz.

c. Mefsedete götürmesi zanni olan zerîa: Galip zanna dayalı olduğu bilgisinden hareketle, mefsedete götürdüğü anlaşılan fiiller buna örnektir. Fitne zamanında fitnecilere yapılan silah satışları gibi.

d. Çoğunlukla mefsedete götüren zerîa: Bir fiilin mefsedete mi, maslahata mı yol açacağı belli olmadığında akli istidlallere başvurulması gereği açıktır. Vadeli satış meselesinde olduğu gibi.¹⁰⁷ Bunun birçok örneği vardır. Mesela biri şöyle cereyan eder: Krediye ihtiyacı olan dükkân sahibi A, dükkânındaki malları düşük

¹⁰⁶ Kârâfî, *el-Furûk*, II/32.

¹⁰⁷ Şâtıbî, *el-Muvâfakat fî Usûliş 'Şerîa*, II/350, 351.

fiyatla ve peşin olarak B'ye satar ve parayı teslim alır. Dükkândaki mallar henüz yerini değiştirmeden A, B'den o malları veresiye olarak yüksek fiyatla geri alır. Böylece A, istediği krediyi, B de parasına karşılık açıkça istemediği bir fazlalığı (faiz) elde etmiş olur.¹⁰⁸

3. Şâtıbî ve Kârâfî Tanımlarının Karşılaştırılması

a. Uygulanması halinde zanni ya da kat'î olarak mefsedete götüren fiiller konusunda, insanların adet edindiği uygulamalar tercih edilir. Bu görüş Kârâfî'ye dayandırılmıştır.¹⁰⁹

b. Uygulanması halinde mefsedete yol açması nadir ise, onun mübahlığına hükmedilir. Bu görüş Şâtıbî'ye dayandırılmıştır.¹¹⁰

4. İbnu'l Kayyîm'a Göre Zerîa

İbnu'l Kayyîm zerîa'yı sonuçları itibariyle incelemiş ve mefsedete ulaşma açısından dört kısma ayırmıştır.

a. Mefsedete götürmesi kesin olan zerîa: Sarhoşluk mefsedetine sebep olan içki içmek ya da nesebi belirlemeye engel teşkil eden zina gibi.

b. Kendisi mubah olmakla birlikte, mefsedete vesile kılınan zerîa: Riba amaçlanarak yapılan alışveriş akdi gibi. Alışveriş maslahat için yapılan bir eylemdir. Fakat kişi alışverişi değil de faizi amaçlıyorsa bu iş onun için haram bir iştir.

c. Mubahı vesile edinerek kendisiyle mefsedete ulaşılması amaçlanmamış fakat çoğunlukla mefsedete götüren zerîa: Nafîle namazın nehyedilen vakitler içerisinde kılınması gibi. Bu kısma giren fiiller mefsedet amaçlanarak yapılmadığı halde bu sonuca götürebilir. Bu yüzden bu tür zararlar maslahata yönelik olarak kabul edilir.

d. Kendisiyle mubahlık kastedilen fakat bazen mefsedete yol açan zerîa: Bu konudaki maslahatlar ondan meydana gelen olumsuzluklara tercih edilir. Örnek olarak nişanlı kıza bakmak genel görüşe göre sakıncasızdır. Çünkü onda bir

¹⁰⁸ Şâtıbî, *el-Muvâfakat fî Usûliş Şerîa*, II/351, (Çevirenin notu)

¹⁰⁹ Osman, Muhammed Hamid, *Kâidetü Seddü'z-Zerâi ve Eseruhâ fî'l-Fıkhi'l-İslâmî*, s. 106.

¹¹⁰ Osman, Muhammed Hamid, *a.g.e.*, s. 106.

maslahat vardır ve bir mefsedet amaçlanmaz. Buna rağmen ondan meydana gelebilecek mefsedetler maslahatlara tercih edilmez.¹¹¹

C. Asılları ve Sonuçları Açısından

1. Gayr-i Meşru Olup, Mefsedete Yol Açan Zerîa

Gayri meşru olan şeyler aslında taşıdıkları ya da yol açtıkları mefsedet sebebiyle İslâm'ın yasakladığı hususlardır. Bu tür yasak tasarrufların zahirde mefsedetten başka sonuçları ortaya çıkmaz. Sarhoşluğa yol açan içki içme; nesillerin karışmasına yol açan zina; manevi şahsiyete zarar veren zina iftirası (kazif) böyledir.¹¹²

İbn Aşur'a göre, bu tür zerîa fesada sebep olma özelliği, sürekli (muttarid) bulunacak şekilde kendisinden hiç ayrılmayan, yani mefsedetin mahiyetinin bir özelliği olarak ortaya çıktığı kısımdır. Bu tür zerîa'nın önlenmesi hukukun temel ilkesidir.¹¹³

2. Meşru Olup, Maslahata Yol Açan Zerîa

Bu tür vesileler, tamamlayıcı ya da öncül/ olarak İslâm'ın hedeflerini (makasid-i şer'iyye) gerçekleştirmeye katkı sağlayan vesilelerdir. Nitekim İslâm kulların maslahatlarını temin etmek için geldiğinden, bu tür maslahatları temin etmiştir.¹¹⁴ Bu sebeple bunlar feth-i zerâi'ye de konu olan şeylerdir.

Dolayısıyla bu kısma, İslâm'ın emrettiği (vacip), veya teşvik ettiği (mendup), hatta serbest bıraktığı (mübah) bütün unsurlar girmektedir.¹¹⁵

3. Gayr-i Meşru Olup, Maslahata Yol Açan Zerîa

Gayri meşru şeyler aslen mefsedete yol açmakla beraber, bunlar, bazı durumlarda maslahata yol açabilir. Örneğin haram olan yiyecek ve içecekler, açlıktan veya susuzluktan ölmek üzere olan kişiyi söz konusu tehlikeden

¹¹¹ İbnu'l Kayyîm, *İ'lâmü'l-Muvakkîîn*, III/160.

¹¹² Tayyib Selâme, "Seddü'z-Zerai", *Mecmau'l-Fıkhı'l-İslâmi (ed-Devretü't-Tasia* içerisinde), sy. 9, c. 3, s. 505.; Şahin, Osman, "İslâm Hukuk Metodolojisinde Zerai' ve Uygulaması", s. 213.

¹¹³ M. Tahir b. Aşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi: Gaye Problemi*, s. 210.

¹¹⁴ Mukarrî, "Seddü'z-Zerai", s. 542.

¹¹⁵ Osman, Muhammed Hamid, "İslâm Hukuk Metodolojisinde Zerai' ve Uygulaması", s. 214.

kurtarabilir ya da aslen insanın uzuvlarının kesilmesi ve koparılması zararlı olduğu için, caiz olmamakla birlikte, hastalık olan bölgenin alınması, bedenin kalan kısmını kurtarmaya vesile olabilir. Bu ve benzeri bir takım faydalarından dolayı İslâm hukukunda “zaruretler yasakları mubah kılar”¹¹⁶ kuralı benimsenmiştir.¹¹⁷

Cihad dış görünüş itibariyle, can ve malın telefı mefsedetini içerir. Ama neticesi itibariyle İslâm ülkesinin himayesini, ümmetin güven içerisinde muhafaza ve bekası sonucunu doğurmaktadır. Bu sebeple cihad meşru kılınmıştır.¹¹⁸

4. Meşru Olup, Mefsedete Yol Açan Zerîa

İslâm hukukunda maslahatı barındırdığı ya da başka maslahatlara yol açtığı için meşru görülen bir takım şeyler, farklı şart ve ortamlarda mefsedete yol açabilir. Örnek olarak yolculukta yanında Kur'an taşımak günlük hayatın içerisinde normal karşılanan bir şeydir. Fakat Kur'an'ı kaybetme ya da yabancıların kötü niyetle ellerine geçmesi gibi durumlar da meydana gelebilir. Böylece mubah olan bu gibi fiiller, bazen mefsedete yol açabileceğinden özel dönemlerde yasaklanmaları söz konusu olabilir¹¹⁹

III. DAYANDIĞI DELİLLER

A. Kitap

Sedd-i zerâi'nin şer'i bir delil olduğunu savunanlar buna Sünnet, İcmâ, Kıyas ve Mantık ile delil getirdikleri gibi Kitap'tan da bununla ilgili birçok ayeti delil olarak getirmişleridir.

1- “Siz müşriklerin, Allah'ı bırakıp da taptıkları putlara sövmeyin. Aksi takdirde onlar da cahillik ve taşkınlık ederek Allah'a söverler.”¹²⁰

¹¹⁶ Mecelle, md. 20.

¹¹⁷ Osman, “İslâm Hukuk Metodolojisinde Zerai' ve Uygulaması”, s. 214.

¹¹⁸ İbn Aşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi*, s. 215.

¹¹⁹ Selâme, “Seddü'z-Zerai”, s. 505.; Târîzî, “Seddü'z-Zerai”, s. 398; Osman, “İslâm Hukuk Metodolojisinde Zerai' ve Uygulaması”, s. 215.

¹²⁰ En'am, 6/ 108.

Bu ayetle Allah, yüce yaratıcıya sövmeye yol açacağı için, ne yapacağı belli olmayan cahil putperestlerin yanında yerli yersiz sövmeyi yasaklamıştır. Hâlbuki putlar batıl olduğuna göre, onlara sövmekte batılı batılla karşılamak demektir. Bu yüzden cumhur bu ayeti sedd-i zerâi ilkesinin temeli kabul etmiştir.¹²¹

2- *“Ve sonra dedik ki: “Ey Âdem! Sen ve eşin şu cennete/bahçeye yerleşin. Dilediğiniz meyveden istediğiniz gibi yiyin. Ama sakın şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz.”*”¹²²

Bu ayet sedd-i zerâi’ye şu yönüyle delalet etmektedir: Ayette geçen uzaklaşma fiili, yemek yemekten uzaklaşmadır. Yemek yemenin dinen bir sakıncası olmamakla birlikte, burada yemek yemek, Allah’ın emirlerine karşı çıkmaya vesile olacağı için yasaklanmıştır. Seddi zerâi’nin de mantığı budur.

3- *“Ey iman edenler! (Muhammed’e) “Râinâ (bizi gözet)” demeyin, fakat onun yerine “Unzurnâ (bize bak)” deyin ve onu can kulağıyla dinleyin. Bilin ki, bu şekilde ona dil uzatmak isteyen kâfirler için acıklı bir azap vardır.”*”¹²³

Bu ayet şu açıdan delil olmuştur: aslen mubah olan ‘(لَعْنَةُ)-bizi gözet’ sözünü, Yahudilerin Hz Peygamber’e karşı kötülük yapmasına yol açtığı için, sedd-i zerâi ilkesine göre yasaklamıştır. Şöyle ki, Hz Peygamber’in ashabı ondan bir şeyler öğrenme merakıyla ‘bize bak, bizimle ilgilen’ anlamında Arapçaya göre hiçbir mahzuru olmayan “raina” sözünü kullanıyorlardı. Hâlbuki İbn Abbas’ın açıklamasına göre “râina” Yahudilerin dilinde “bizi dinle, dinlemez olasıca” demekti. Bu yüzden Yahudiler ashabın bu sözlerini fırsat bilerek, aynı sözlerle ona hitap ediyor ve “biz ona gizlice sövüyorduk, şimdi bu söz vasıtasıyla açıktan sövüyoruz” diye aralarında eğleniyorlardı. İşte Allah bu ayetle, kötü anlamlara çekilebilen bu sözü kullanmayı sedd-i zerâi ilkesine göre yasaklamıştır.¹²⁴

¹²¹ Osman, “İslâm Hukuk Metodolojisinde Zerai’ ve Uygulaması”, s.217; Hasan Bâ Bekr, “Seddü’z-Zerai”, s.224.; Mukarrî, “Seddü’z-Zerai”, s. 555.

¹²² Bakara, 2/ 35.

¹²³ Bakara, 2/ 104.

¹²⁴ Osman, “İslâm Hukuk Metodolojisinde Zerai’ ve Uygulaması”, s.217.; Osman, Muhammed Hamid, *Kâidetü Seddü’z-Zerâi ve Eseruhâ fi’l-Fıkhî’l-İslâmî*, s. 140; Hasan Bâ Bekr, “Seddü’z-Zerai”, s. 224.; Mukarrî, “Seddü’z-Zerai”, s. 555.

4- “Yine himayenizde bulunan yetim kızların malları/dulların hakları konusunda eğer adaletli davranamama endişesi taşırsanız; beğendiğiniz/uygun olan diğer kadınlardan iki, üç, ve dörder kadınla evlenebilirsiniz. Eğer eşler arasında adaletli davranamamaktan korkarsanız sadece bir kadınla evlenin, ya da elinizdeki cariyelerle yetinin; Böylesi haktan ve adaletten ayrılmamanız için daha uygundur.”¹²⁵

Bu ayete göre, Allah evliliği hanımların arasında adaletsizliğe ve zulme açık bir şekilde vesile olacağı için dörtle sınırlandırmıştır. Denilir ki burada ki illet, erkeği harama götüren vesileleri göz önüne alarak evlilik sayısını dörtle sınırlandırmaktır. Şayet burada da bir haksızlık meydana gelirse o da zinanın getireceği mefsedetten daha azdır.

5- “Ey iman edenler! (Kesin hukukî kurallar şeklinde) açıklandığı zaman size üzüntü verecek şeyler hakkında (Peygambere) yersiz sorular sormayın. Çünkü Kur’an ayetleri inmeye devam ederken sorduğunuz sorular cevaplanır (ve zor durumda kalabilirsiniz) Oysa Allah açıklanmayan hususları zaten bağışlamıştır. Allah Ğafûrdur, günahları daima bağışlar, Halîm’dir, büyük günahlarınızdan dolayı cezalandırmada acele etmez.”¹²⁶

Bu ayetin delaleti şudur: Bazı sahabeler, hakkında yasaklandığına ya da emredildiğine ilişkin nas bulunmayan meselelerde çok fazla soru soruyorlardı. Ve içlerinden bazıları, Kur’an’ın tamamı hakkında ayrıntılı cevap almada ısrarcı davranıyorlardı. Allah ise onun genel mantığında bir kolaylık sağladı. Bazıları ise zaruret olmayan konularda açıklama istiyorlardı. Allah ise soruyu sorana ya da başka bir Müslüman’a sıkıntı vermemesi için onu yasakladı. Sedd-i zerâi açısından, yasak soru sormayadır fakat sebebi ondan doğacak zararı engellemek içindir.¹²⁷

6- “Ey Peygamber! Yine onlara, denizin kıyısındaki kasaba halkının başına gelenleri sor. Hani onlar cumartesi günü balık avına dair yasağı ihlal ediyorlardı. Çünkü cumartesi günleri balıklar sürüyle geliyor, diğer günlerde ise gelmiyordu.

¹²⁵ Nisa, 4/ 3.

¹²⁶ Mâide, 5/ 101.

¹²⁷ Osman, Muhammed Hamid, *Kâidetü Seddü’z-Zerâi ve Eseruhâ fî’l-Fıkhi’l-İslâmî*, s. 142.

*İşte Biz onları doğru yoldan sapmalarını sebebiyle şiddetli cezalarla imtihan ediyorduk”*¹²⁸

Buradaki delalet şudur: Yahudilere Cumartesi günü balık avlamak yasaklanmıştır. Buna rağmen onlar, cumartesi günleri balıklar akın akın geldiği için, zahirde avlanma yapmıyormuş izlenimi vererek, balıkların geri dönmelerini engellemek için ağ çekmiş, Pazar günü de ağdaki balıkları toplamışlardır. Dolayısıyla ağları yasağı işlemeye vesile (zerîa) kılmış, bu suçlarından dolayı da şiddetli bir şekilde cezalandırılmışlardır. Bu da eylemlerin – iyi veya kötü-sonuçlarına göre değerlendirildiğini göstermektedir.¹²⁹

7- *“Bir kısım münafıklar da var ki; müminlere zarar vermek, küfrü yaymak ve Müslümanlar arasında ayrılık çıkarmak ve öteden beri Allah ve elçisine karşı savaş halinde olan kimseyi beklemek ve onunla buluşmak (İslâm karşıtı faaliyetlere bir merkez olmak) üzere bir mescid inşa ettiler. Onlara soracak olsan “biz bu mescidi sadece iyi ve güzel amaçlar (namaz kılmak, Allah’ı zikretmek) için yaptık” diye yemin edeceklerdir. Allah şahittir ki, onlar yalan söylemektedirler.”*¹³⁰

Bu ayetteki delil şudur: Allah münafıklardan, Müslümanlar arasındaki birliğe nifak sokmak isteyen ve bunun için Dırar mescidini yaptıran, bir grubu verdi. İşte onlar Müslümanlar arasında ayrılık oluşturmak için bir mescid yapmayı vesile edindiler.

Mescid yaptırmak helal bir iş iken harama vesile olunması itibariyle burada helal olmamıştır.

8- *“Sen namazında/duanda sesini ne yükselt ne de kıs. İkisi arasında bir yol tut.”*¹³¹

Allah Hz. Peygamber’e namazdayken yüksek sesle Kur’an okumasını yasaklamıştır. Bunun sebebi, müşriklerin duydukları üzerine onu gönderene ve

¹²⁸ Araf, 7/ 163.

¹²⁹ Şahin, Osman, “İslâm Hukuk Metodolojisinde Zerayî ve Uygulaması”, s. 217. ; Osman, Muhammed Hamid, *a.g.e.*, s. 143.

¹³⁰ Tevbe, 9/ 107.

¹³¹ İsrâ, 17/ 110.

getirene karşı sövmeleridir. Sedd-i zerâi açısından, yüksek sesle kıraat helaldir, fakat bahsettiğimiz sebep açısından yapılması yasaklanmıştır.

9- *“Firavun’a gidin. Çünkü o iyice azdı. Fakat ona yumuşak sözle, tatlı dille hitap edin. Umulur ki düşünüp aklını başını toplar, ya da korkup çekinir.”*¹³²

Allah, bu ayette, Firavun’a, elçilerinin yumuşak söz söylemelerini istemektedir. Allah bununla O’nun kalbini yumuşatmayı ve davetine girmesini temin etmeyi murat etmiştir. Kaba bir söz kullanılsa, O’nu tarafından da bir karşılık verilmesi veya tamamen davetten yüz çevirme durumu oluşabilecektir. Bu ayet, zerîanın bir asıl olarak kabulüne insanları yönlendirmektedir.¹³³

10- *“Ey iman edenler! Sahip olduğunuz köle ve cariyeleriniz/hizmetçileriniz ve henüz ergenlik çağına ulaşmamış olan aile bireyleriniz günün şu üç vaktinde; sabah namazından önce, öğle vakti soyunup dökündüğünüz vakit ve yatsı namazından sonra yanınıza girmek için izin istesinler. Bu üç vakit sizin için mahrem/özel zamanlardır. Bu vakitlerin dışında izin almadan girip-çıkmalarında sizin için de onlar için de bir günah yoktur. Çünkü onlar kaçınılmaz olarak beraber yaşamak durumunda olduğunuz kimselerdir. Allah ayetlerini/hükümlerini size böylece açıklamaktadır. Allah Alîm’dir, sizin hayatınızdaki durumları iyi bilir; Hakîm’dir, koyduğu hükümler bir hikmete göredir.”*¹³⁴

Allah kullarını, bu üç vakitte izin almadan insanların odalarına girmekten men etmiştir. Genellikle bu vakitler insanların dinlenme zamanları olduğu için, üzerlerinin açılma ve neticede görülmesi haram olan yerlerin görülme ihtimali yüksektir. İşte bu sebeple Yüce Allah daha kötü bir durumun oluşmasına neden olacak, izinsiz odaya girme fiilini yasaklamıştır. Bu, mefsedeti engellemek olan sedd-i zerâi’ye bir işarettir.¹³⁵

11- *“Ey inananlar! Cuma günü namaz için çağrıldığıınız zaman, Allah’ı anmaya koşun, alış verişi bırakın.”*¹³⁶

¹³² Taha, 20/ 43, 44.

¹³³ Mukarrî, “Seddü’z-Zerai”, s. 555.

¹³⁴ Nur, 24/ 58.

¹³⁵ Mukarrî, “Seddü’z-Zerai”, s. 555.

¹³⁶ Cuma, 62/ 9.

Bu ayet, cumaya gitmeye engel olacağı için alış verişin terki noktasında sedd-i zerâî'ye işaret etmektedir. Çünkü Allah, alış veriş mubah olmasına rağmen, Cuma vaktinde, bu fiil, camiye gitmeye engel olur diye bunu yasaklamıştır. Görüldüğü gibi burada, aslı mubah olan bir fiilin, sonuçta mefsedeti gündeme getirmesinden dolayı yasaklanması söz konusudur.¹³⁷

12- *“Ey müminler! Savaş size farz kılınmıştır. Gerçi bu sizin için hoşlanılacak bir şey değildir. Fakat bilin ki hoşlanmadığınız bir şey sizin için belki daha iyidir; hoşlandığınız bir şey de sizin için daha kötü olabilir. Allah sizin yararınıza olan şeyleri iyi bilir, fakat siz bilemeyebilirsiniz.”*¹³⁸

Bu ayet feth-i zerâî'ye örnek olarak verilebilir. Savaşmak insanlara meşakkatli bir fiil olmakla birlikte ondan sağlanan bazı yararlar vardır. İşte bu maslahatları gerçekleştirmek için Yüce Allah kullarına ihtiyaç duyduklarında savaşmayı farz kılarak savaşmayı maslahatı sağlamaya vesile kılmıştır.

13- *“Ey iman edenler! Kendi evleriniz dışındaki evlere, sahiplerinden izin almadan ve ev halkına selam vermeden girmeyin. Bu sizin için çok hayırlı bir davranış olur. Umulur ki düşünür ve gereğini yaparsınız.”*¹³⁹

Ayette de belirtildiği gibi kişinin kendi ailesinden olmayanların yaşam mekânlarına girerken izin alması gerekmektedir. Aksi takdirde hane halkının görülmesinden hoşlanmayacağı bir durum meydana gelebilir. Böylece harama götürmesi endişesiyle izin almadan ya da haber vermeden başka bir eve girmek Sedd-i zerâî gereği yasaklanmıştır.

14- *“...Ey Mü'minler! Sizler de Peygamberin eşlerinden bir şey isteyeceğiniz zaman (kapıya asılan) perdenin arkasından isteyin. Böyle davranmanız, sizin ve Peygamberin eşlerinin kalplerinin kötü hislerden arınmış olması bakımından daha uygundur. Peygambere üzüntü vermek size yaraşmaz...”*¹⁴⁰

Peygamber eşlerinin her türlü şaibeden, münafıklarla kendini bilmezlerin dedikodu malzemesi olmaktan uzak kalmalarını sağlamak maksadıyla perde

¹³⁷ Mukarrî, “Seddü'z-Zerai”, s. 555.

¹³⁸ Bakara, 2/ 216.

¹³⁹ Nur, 24 / 27.

¹⁴⁰ Ahzab, 33/ 53.

arkasından görüşüp konuşmaları emredilerek, harama gitmesi muhtemel durumlardan uzaklaştırılmışlardır.

15- “...İman etmedikçe müşrik kadınlarla evlenmeyin...”¹⁴¹

Evlenmenin dinen hiçbir sakıncası olmamasına rağmen, iman yoksunluğundan kaynaklanan mefsedetin önüne geçilebilmesi adına ayette, daha evlilik aşamasında tedbir alınmış; inanmayan insanların inananları cehenneme sürükleyebileceği belirtilmiş ve Müslümanların böyle bir tuzağa düşmemesi için sedd-i zerâi gereği kapatılmıştır.¹⁴²

16- “Allah’ın adını anarak yaptığınız yeminleri iyilik, günahlardan sakınma ve insanları barıştırmaya engel saymayın (Kefaretini vererek bu tür yeminlerinizi bozun ve o iyi şeyleri yapmaya devam edin).”¹⁴³

Burada Allah yapılan yeminlerin bozulmasına ancak bir iyiliğe vesile olması halinde müsaade ederek iyiliğin önünü açmıştır. Bu ayet feth-i zerâi’ye, iyiliğe vesile olması açısından örnektir.

17- “Müminler, müminleri bırakıp kâfirleri dost edinmesinler, onlarla birlik olmasınlar. Böyle yapanların Allah katında bir değeri yoktur. Ancak onlardan (malınıza, canınıza ve ülkenize gelecek tehlikelerden) korunma durumunuz hariç. Allah kendisine karşı dikkatli olmanız ve sadece O’ndan korkmanız konusunda sizi uyarmaktadır. Çünkü dönüş yalnız Allah’adır.”¹⁴⁴

İslâm’a göre dostluk kurmanın, Müslüman olmayanlarla yapıldığı takdirde, Müslümanlara gelebilecek herhangi bir zararın önüne geçmek amacıyla bu fiil sedd-i zerâi gereği yasaklanmıştır. Böylece birbirleriyle dostluk kuran Müslümanlar arasında bir husumet doğması da engellenmiş olur.

18- “(Hicret zamanı mazeretleri olmadığı halde hicret etmeyip Mekke’de kalarak) kendilerine kötülük eden kimselere gelince; melekler onların canlarını alacakları zaman “siz inancınız için ne yaptınız? diye soracaklar. Onlar; “biz

¹⁴¹ Bakara 2 / 221.

¹⁴² Topal, *İslâm Hukuk Düşüncesinde Seddi Zera'i*, s. 131.

¹⁴³ Bakara, 2 / 224.

¹⁴⁴ Al-i İmran, 3 / 28.

Mekke’de zayıf/ezilmiş (mustazaf) kimselerdik (ne yapabilirdik ki)” diye cevap vereceklerdir. Melekler; “Allah’ın yeryüzü geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya” diyecekler. İşte onların yeri cehennemdir, orası varılacak ne kötü bir yerdir.”¹⁴⁵

Ayette, kötülük ve sıkıntıya maruz kalan insanlardan, bu fiillere muhatap kalmamak için kendilerine yeni çıkış yolları edinmeleri, feth-i zerâi gereği, istenmektedir.¹⁴⁶

19- “...Siz yalnız iyilik ve güzellikte ve takva konusunda birbirinizle yardımlaşın, fakat günah işlemeye ve düşmanlıkta yardımlaşmayın..”¹⁴⁷

İslâm’da övülen davranışlardan biri olan yardımlaşmanın ancak helale sebep olması halinde takdir edildiği muhakkaktır. Harama vesile olacak yardımlaşma sedd-i zerâi gereği engellenmiştir.

20- “...gizledikleri zînet ve güzellikler dikkat çeksın diye, ayaklarını yere sert vurarak yürümesinler...”¹⁴⁸

Esasında mubah olan ayakları yere vurma fiilini yapmamaları hususunda kadınların uyarılmalarının en önemli gerekçesi; dikkat çekici tavırlarla erkeklerin kendi haklarında kötü düşünmelerine ve onlara kötü gözle bakmalarına engel olmak ve benzeri kötülüklerden uzak tutmaktır.¹⁴⁹

21- “ Savaşmadan ele geçirilen beldelerin halkına ait olup, Allah’ın Peygamberine fey’ olarak verdiği mallar Allah’ın, Peygamberin, Peygamberin yakınlarının, yetimlerin, yoksulların ve yolda kalmış kimselerin hakkıdır. Paylaşımın böyle olması, o malların yalnız içindeki zenginler arasında dolaşıp duran bir servet olmaması içindir. O halde Peygamber bu mallardan size neyi veriyorsa onu alın, vermediğini de istemeyin.”¹⁵⁰

¹⁴⁵ Nisa, 4 / 97.

¹⁴⁶ Topal, Şevket, *İslâm Hukuk Düşüncesinde Seddi Zerai*, Van 2007, s.133.

¹⁴⁷ Mâide, 5 / 2.

¹⁴⁸ Nur, 24 / 31.

¹⁴⁹ Hasan Bâ Bekr, “Seddü’z-Zerai”, s. 224.

¹⁵⁰ Haşr, 59 / 7.

Servetlerin belli kesimlerin elinde olması yoksul kesimler adına büyük bir mefsedettir. Bu sebeple, ayette ganimetlerin zenginlerde toplanmaması için bir kısmının Allah ve Resulü adına Beytul'-mala ayrılması emredilmektedir.

22- “*Ey akıl sahipleri, kısısta sizin için hayat vardır. Umulur ki(birbirinizin kanını dökmekten) sakınıp korunursunuz.*”¹⁵¹

Kıyas, suç işleyen kimseden kaynaklanan mefsedeti ortadan kaldıran ve böylece toplumda huzur ve güven ortamının sağlanmasına yarayan bir ceza türüdür. Bu nedenle kıyas, insanların bedenini ortadan kaldırmak için değil, onların hayatını korumanın bir vesilesi (zerîa) olarak konulmuştur.

B. Sünnet

Hız Peygamberden, doğrudan mefsedete yol açan şeylerin yasak olduğunu ifade eden her hangi bir söz nakledilmemiştir. Ancak “ *Zarar vermek ve zarara karşılık vermek yoktur*”¹⁵² sözü zerîa’ya kaynaklık teşkil edecek niteliktedir. Zira zarar, fiillerin bizzat kendisi ile olabileceği gibi, geniş anlamda fiillerin olumsuz sonuçları da olabilir. Bu da Hız Peygamber’in zarar veren bu tür fiillerde sonuçları da dikkate aldığını göstermektedir.¹⁵³

Zerîa’ya sünnetten delil olabilecek bazı örnekleri şöyle sıralayabiliriz:

1- *Sizden kimse kardeşine silahla işaretle bulunmasın. Zira o bilemez, belki de şeytan elinde bir fesada bulunur da ateşten bir çukura düşer.*¹⁵⁴

Bu hadisin delaleti şu yöndedir; Hız Peygamber ister şaka ister ciddi olarak Müslümanların aralarında silahla şakalaşmasını yasaklamıştır. Çünkü silahla işaret etmek sakıncalı sonuçlar doğurabilir. Sedd-i zerîi’ye göre bu sakıncaları engellemek gerekmektedir.¹⁵⁵

¹⁵¹ Bakara, 2 / 179.

¹⁵² Malik, “*Akdiyye*”, 31, (II, 745, H.no: 1429); İbn Mâce, “*Ahkam*”, 17, (II, 784, H.no: 2340); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 327.

¹⁵³ Şahin, Osman, “İslâm Hukuk Metodolojisiinde Zeraî’ ve Uygulaması”, s. 218.

¹⁵⁴ Buhârî, *Kitabu’l-Fiten*, 7; Müslim, *Birr*, 126, (2617); Tirmizî, *Fiten*, 4, (2163)

¹⁵⁵ Osman, Muhammed Hamid, *Kâidetü Seddü’z-Zerâi ve Eseruhâ fî’l-Fıkhi’l-İslâmî*, s. 150.

2- *Bir kadın yanında mahremi bulunmadıkça yola çıkmasın.*¹⁵⁶

Hız Peygamber burada bir kadının yanında mahremi bulunmadıkça yolculuğa çıkmasını sefahate/ günahkârlığa tamah edilir endişesiyle men ediyor. Bu yasak yine olabilecek bir zararın önüne geçme amacına yöneliktir.¹⁵⁷

3- *Sizden biriniz sevindiği rüya gördüğünde o Allah'tandır. Buna şükür etsin. Sizden biriniz bunun dışında sevmediği bir rüya gördüğünde o şeytandandır. Onun şerrinden Allah'a sığınsın ve rüyasını bir başkasına anlatmasın. Çünkü o kendisine zarar vermez.*¹⁵⁸

Hadisin sedd-i zerâi'ye delil olması şu yönüyledir; kötü bir rüyanın anlatılması o rüyanın zihinde yer etmesine, başa gelen ve hoş olmayan bir durumda bununla ilişkilendirilmesine sebep olabilir. Bu durumda genel olarak psikolojik zarara yol açacağından dolayı engellenmiştir.¹⁵⁹

4- *Allah ve filan kişi diledi demeyin. Ancak Allah diledi sonra filanca diledi deyin.*¹⁶⁰

Hadisin delalet yönüne gelince; Hız Peygamber Allah'a ortak koşma ifadesi taşıyan lafızları yasaklamıştır. Bunun yerine önce Allah istedi sonra filan kişi istedi denilebilir. Böylece şirk vesile olacak lafız engellenmiş olur.¹⁶¹

5- *Yabancıların birbirlerini büyülemek için ayağa kalkmaları gibi ayağa kalkmayın.*¹⁶²

Hız Peygamber Allah'tan başkasını büyük görmemek için ister kıyam ister rüku ister secde olsun şirk vesilesi olan tüm fiilleri yasaklamıştır.¹⁶³

6- *Kuvvetli mümin Allah nazarında zayıf müminden daha sevgili ve daha hayırlıdır. Aslında her ikisinde de bir hayır vardır. Sana faydalı olan şeye karşı*

¹⁵⁶ Buhârî, "Hac", 204, (II, 658, H.no: 1763); Müslim, "Hac", 74, (II, 976, H.no: 827).

¹⁵⁷ Osman, Muhammed Hamid, *a.g.e.*, s. 151.

¹⁵⁸ Buhârî, Kitabu'l-Ta'bir, Rüya Babı 3/ 209.

¹⁵⁹ Osman, Muhammed Hamid, *Kâidetü Seddü'z-Zerâi ve Eseruhâ fî'l-Fıkhi'l-İslâmî*, s. 152.

¹⁶⁰ Ebu Davut, Kitabu'l-Edep, 4980.

¹⁶¹ Osman, Muhammed Hamid, *a.g.e.*, s. 153.

¹⁶² Ebu Davut, Kitabu'l-Edep, 359.; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 91, 93.

¹⁶³ Osman, Muhammed Hamid, *Kâidetü Seddü'z-Zerâi ve Eseruhâ fî'l-Fıkhi'l-İslâmî*, s. 156.

*gayret göster, Allah'tan yardım dile, acz izhar etme. Bir musibet başına gelirse ' eğer şöyle yapsaydım bu musibet başıma gelmezdi ' deme. ' Allah takdir etmiştir. Onun dilediği olur ' de. Zira eğer kelimesi şeytan işine kapı açar.*¹⁶⁴

Hız Peygamber Allah'tan yardım dilemenin ve ona tevekkül etmenin önemine işaret ederek, bir müminin başına hoşlanmayacağı bir durum bile gelse yine sadece ona yönelmenin gerekliliğini vurgulamıştır. Böylece o müminin isyana ve benzeri tehlikelere gitmesini engellemiştir.

7- Hız Muhammed bir kimsenin başına bir musibet geldikten sonra *' keşke şöyle şöyle yapsaydım '* demesini yasaklamıştır. Çünkü bu şeytan işine vesile olur.¹⁶⁵

Bu hadiste şeytan işine vesile olarak görülen davranış sedd-i zerâi gereği engellenmiştir.

8- *Allah peygamberlerinin kabirlerini mescide çeviren Yahudi ve Hristiyanlara lanet etsin.*¹⁶⁶

Hız Peygamber, kabirlere mescit inşa etmeyi ve onlara yönelerek namaz kılmayı Allah'a ortaklık etmeye vesile olması itibarıyla yasaklamıştır. Bunu kasıtlı ya da kasıtsız yapmış olmak önemli değil, vesile kıldığı sonuç önemlidir.¹⁶⁷

9- *Sizden biri namaz kılarken uyuklayacak olursa uykusu geçinceye kadar hemen yatsın. Zira uyuklayarak namaz kılanınız istiğfar ederken kendi nefsinin sebbetmeye kalkar da farkında olmaz.*¹⁶⁸

Bu hadis, uykulu kişinin gece namazı esnasında farkında olmadan kendisi için fena sözler söylemesinin ona zarar vereceği endişesi yönüyle sedd-i zerâiye delil olmuştur.

10- *Allah içkiye, onu içene, satana, satın alana, üzümü onu yapmak için sıkana, taşıyana, ve onun bedelini yiyene lanet etsin.*¹⁶⁹

¹⁶⁴ Müslim, Kitabu'l-Kader, 2052.

¹⁶⁵ Osman, Muhammed Hamid, *a.g.e.*, s. 158.

¹⁶⁶ Buhârî, Kitabu'l-Cenâiz, 241.; Müslim, Kitabu'l-Mescid 376, 377.

¹⁶⁷ Osman, Muhammed Hamid, *a.g.e.*, s. 161.

¹⁶⁸ Buhârî, Kitabu'l-Vuzû, 51; Müslim, Salat, 542.

Hız Peygamber, içki ticaretini men etmiştir. Bu sebeple içkiye götüren her türlü yolu, Sedd-i zerâi ilkesi gereğince harama götürdüğü için yasaklamıştır.¹⁷⁰

11- Hız Peygamber'e içmeksizin içki almak soruldu. O da "hayır" dedi.¹⁷¹

Hız Peygamber tahlil etmek için bile olsa içki almayı yasaklamıştır. Çünkü onu tutmak/almak, onu içmeye vesile olabilir. Bu da sedd-i zerâi gereği haramdır.¹⁷²

12- *Cüzamlılara dikkatle bakmayın.*¹⁷³

Cüzamlı kimselere dikkatle bakmak onları incitebileceğinden yasaklanmıştır. Çünkü dikkatlice bakmanın sonucunda o kişi bundan rahatsızlık duyup, üzülebilir. Bu ihtimale binaen insanları kıracak davranışlar sedd-i zerâi gereği yasaklanmıştır.

13- Hız Muhammed düşman arazisine Kuran'la birlikte askeri seferi yasakladı.¹⁷⁴

İnsanların Kur'an'ı yanlarında taşımalarının normal şartlar altında bir sakıncası yokken, sefer esnasında düşmanın eline geçip O'na hakaret ve benzeri fiillerde bulunmalarını engellemek amacıyla düşman arazine Kuran'la birlikte sefer yasaklanmıştır.¹⁷⁵

14- Rasulullah (s.a.v), gün batımı ve gün doğumunda namaz kılınmasını yasaklamıştır.

Bunun nedeni o vakitlerde müşriklerin güneşe ibadet etmeleridir. Böyle uzak sayılabilecek bir benzerlikten dolayı bile –ki Müslümanların Allah'a, müşriklerin ise güneşe taptıkları biliniyor-Rasulullah, böyle bir benzetmeye vesile olur endişesiyle bunu nehyetmiştir.¹⁷⁶

¹⁶⁹ Ebu Davut, Kitabu'l-Eşreb, Bâbü'l-İneb, 3674.

¹⁷⁰ Osman, Muhammed Hamid, *Kâidetü Seddü'z-Zerâi ve Eseruhâ fî'l-Fıkhî'l-İslâmî*, s. 166.

¹⁷¹ Müslim, Kitabu'l-Eşreb, Bâbü't-tahrîm, 1573.

¹⁷² Osman, Muhammed Hamid, *a.g.e.*, s. 169.

¹⁷³ İbn Mâce, Kitâbu't-tıb, 2543.

¹⁷⁴ Buhârî, Kitabu'l-Cihad, 168; Müslim, Kitabu'l-İmaret, 1490, 1491.

¹⁷⁵ Osman, Muhammed Hamid, *Kâidetü Seddü'z-Zerâi ve Eseruhâ fî'l-Fıkhî'l-İslâmî*, s. 170.

¹⁷⁶ İbn Kayyım, *İ'lamu'l-Muvakkîn*, c. III, s. 112.

15- Rasulullah (s.a.v.), bir kadınla halasının veya teyzesinin aynı nikâh altında toplanmasını nehyetmiştir.¹⁷⁷

Kadının rızası bulunsa bile, buna izin verilmemiştir. Çünkü böyle bir evlilik, akrabalık bağlarının kopmasına ve aralarındaki kıskançlık sebebiyle husumetin doğmasına sebep olabilir.¹⁷⁸

16- *Katil mirasçı olamaz.*¹⁷⁹

Bu hadis murislerini öldüren katilin, mirasçı olamayacağına hükmetmektedir. Çünkü katilin mirasçı olmasına cevaz verilse, bu eylemin artma ihtimali yükselir. İşte bu mefsedetin önünü kesmek için bu fiil, Allah tarafından yasaklanmıştır.¹⁸⁰

17-*Helaller bellidir (açıktır), haramlar da bellidir. Bu ikisi arasındakiler, şüpheli şeylerdir. İnsanların çoğu, bunları bilemez. Kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, o, dinini ve ırzını korumuştur. Kim de şüpheli şeylerin etrafında bulunursa, yasak bölgede hayvanlarını otlatan çoban gibi, haramlara düşebilir. Nitekim çobanın, yasak bölgeye girmesi an meselesidir. Dikkat edin! Her hükümdarın, bir yasak bölgesi vardır. Allah'ın yasak bölgesi de haramlarıdır.*¹⁸¹

Hız Peygamber şüpheli olan şeylerden kaçınmak gerektiğini ifade ederek zarara vesile olmasından endişe edilen şeylerden de uzak durulmasını emretmiştir.¹⁸²

18- Hız Peygamber içki içmeye sebep olacağı için, “çoğu sarhoş edenin azı da haramdır”¹⁸³ buyurarak sedd-i zerâi ilkesi gereğince içkinin damlasını da haram kılmıştır. Hatta bu gibi şeylerle tedavi olmayı bile yasaklamıştır.¹⁸⁴

¹⁷⁷ Buhârî, Nikah, Bâb.37; Müslim, Nikah, H.no:33

¹⁷⁸ Mukarrî, “Seddü’z-Zerai”, s. 556.

¹⁷⁹ Ebu Davud, Diyet, H.no:4064

¹⁸⁰ Vehb Mustafa ez-Zuhaylî, “Seddü’z- Zerâi”, *Mecelletü Mecmeu’l-Fıkhî’l İslâmî*, 1996, II/891; Mukarrî, “Seddü’z-Zerai”, s. 556.

¹⁸¹ Buhârî, İman, Bâb 39; Müslim, Müsakat, H.no: 107

¹⁸² Hasan Bâ Bekr, “Seddü’z-Zerai”, s.225.

¹⁸³ Ebu Davut, “Eşribe”, 5, (III, 327, H.no: 3681)

¹⁸⁴ Müslim, “Eşribe”, 3, (III, 1573, H.no: 1984); Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 317.

19- Rasulullah faize yol açar (veya faiz yerine geçer) diye borçlunun alacaklısına hediye vermesini¹⁸⁵, davada iltimas ve görevi kötüye kullanmaya yol açar diye hâkime ve yöneticiye hediye vermeyi¹⁸⁶ yasaklamıştır.,

20- Hz Muhammed, insanları darda bıraktığı için, “*İhtikar/stokçuluk yapan günahkardır*”¹⁸⁷ buyurarak ihtikarı yasaklamış, öte yandan satmak üzere pazara mal getireni (yani piyasanın işlemlerini sağlayanı) da “*Pazara mal getirenin rızkı bol olsun*”¹⁸⁸ diye övmüştür.

21- Hz Peygamber, cezaların uygulanması düşman saflarına ilticalara sebep olabilir endişesiyle, savaş sırasında hırsızlık yapanlara had cezası uygulamayı yasaklamıştır.¹⁸⁹

22- Hz Peygamber, kin ve nefret hisleriyle insanların birbirlerinden uzaklaşmalarına yol açacağı için, şahsın başkasının nişanlısına evlilik teklif etmesini ve başkalarının pazarlığı üzerine pazarlık yapmasını yasaklamıştır.¹⁹⁰

23- Hz Peygamber, savaş zamanında Müslümanlar arasında fitne çıkardıkları halde münafıkları öldürmemiştir.

Bunun sebebi “*Muhammed kendi adamlarını öldürüyor*” diye dedikodu yapılarak etrafındaki insanların dağılmasını engellemektir.¹⁹¹

24- Hz Peygamber yolda bulduğu bir hurmayı, zekât hurması olma ihtimaline binaen, “*sadaka hurması olduğundan korkmasaydım, onu yerdim*”¹⁹² diyerek, Hz Peygamber ve ailesine caiz olmayan zekât malını¹⁹³ yemeğe yol açabilir şüphesiyle terk etmiştir. Bu da onun fiillerinin sonuçlarını dikkate aldığını göstermektedir.

¹⁸⁵ İbn Mâce, “Sadakat”, 19, (II, 818, H.no: 2432).

¹⁸⁶ Buhârî, “Ahkam”, 24, (VI, 24, H.no: 6753).

¹⁸⁷ Müslim, “Müsakat”, 129-130, (III, 1227-8, H.no: 1605).

¹⁸⁸ İbn Mâce, “Ticârat”, 6, (II, 728, H.no: 2153).

¹⁸⁹ Tirmizî, “Hudud”, 20, (IV, 53, H.no: 1450).

¹⁹⁰ Buhârî, “Nikah”, 46, (V, 1975, H.no: 4848); Müslim, “Nikah”, 4, (II, 1029, H.no: 1408); İbnu'l-Kayyim, *İ'lmu'l-Muvakkîn*, III/131.

¹⁹¹ İbnu'l-Kayyim, *İ'lmu'l-Muvakkîn*, III/ 124.; Hasan Bâ Bekr, “Seddü'z-Zerai”, s. 225.

¹⁹² Müslim, “Zekat”, 51, (II, 751, H.no: 1069).

¹⁹³ Müslim, “Zekat”, 51, (II, 751, H.no: 1072).

C. Sahabe Uygulaması

Sahabe uygulamasında da zerîa'ya dikkat edildiğini gösteren pek çok delil bulmak mümkündür.

1- Hz Osman kendi hilafeti döneminde yanlış okumaları önlemek için Mushaf'ı tek okuyuş (harf) üzerine toplamış ve diğer Mushafları yaktırmıştır. Sahabe de buna muhalefet etmemiştir. Böylece yanlışla vesile olacak durum önceden tedbir alınarak Sedd-i zerâi prensibince engellenmiştir.¹⁹⁴

2- Sahabe bir kişiye karşılık topluluğun kısasa tabi tutulmasında ittifak etmiştir. Zira insanlar topluluk olunca kısastan kurtulduklarını bilseler kötü emellerine ulaşmak için topluluk halinde cinayet işlerlerdi. Bu vesileyi ortadan kaldırmak için kısasın hepsine uygulanmasına karar vererek, mefsedete götürecek vesileyi (zerîa'yı) engellemişlerdir.¹⁹⁵

3- Sahabe, sünnetin, Kur'an'la karışma ihtimalinden dolayı, sünnetin yazımı ve tedvininden kaçınmıştır. Hz. Ömer, hadisleri yazmayı düşünür ve bunu sahabeye danışır. Onlardan olumlu yanıt alınca, bir ay bu konuda istiharede bulunur. Daha sonra önceki milletlerin bazı kitaplar yazdıklarını ve Allah'ın gönderdiği kitabı bırakıp yazdıkları kitaplara sarıldıklarını hatırlar. Bunun üzerine, Allah'ın kitabı Kur'an'ı Kerim'e hiç bir şeyi ebediyen karıştırmayacağını belirterek, sünnetin tedvininden vazgeçer.¹⁹⁶

4- Sahabe, Tabiun ve ondan sonrakiler genel ilimlerin yazılmasını ilk olarak Kur'an'a ikinci olarak da Sünnet'e karışmaması için yasaklamışlardır.¹⁹⁷

5- Müslümanların Rıdvan Biati'nin yapıldığı yerdeki ağaca aşırı hassasiyet ve tazim göstermeleri üzerine Hz Ömer o ağacı kestirmiştir. Çünkü onlar bu ağacı ziyaret ediyor ve altında namaz kılıyordu. Hz Ömer bu ağacı kestirerek onların

¹⁹⁴ Osman, Muhammed Hamid, *Kâidetü Seddü'z-Zerâi ve Eseruhâ fî'l-Fıkhi'l-İslâmî*, s. 179.; Mukarrî, "Seddü'z-Zerai", s. 556.

¹⁹⁵ Osman, Muhammed Hamid, a.g.e., s. 181.; İbnu'l-Kayyim, a.g.e., II / 128.; Burhânî, *Seddü'z-Zerâi' fî'ş-Şerâti'l-İslâmiyye*, s. 545.; Mukarrî, "Seddü'z-Zerai", s. 558.

¹⁹⁶ Burhânî, *Seddü'z-Zerâi' fî'ş-Şerâti'l-İslâmiyye*, s. 507.

¹⁹⁷ Burhani, a.g.e., s. 509.

inançlarının bu sebeple bozulma ihtimalini engelleyerek zarara giden yolu da kapatmıştır.¹⁹⁸

6- Sahabeden Ziyad b. Übeyh, insanların, Kufe ve Basra mescitlerinde, secdeden başlarını kaldırıncı, yapışan topraklardan dolayı alınlarını sildiklerini görünce mescidin yüzeyine küçük taşların konulmasını emretmiştir. Bu uygulamanın, gerekçesini ise şu sözleriyle dile getirmiştir. “Ben, üzerinden uzun bir zaman geçtikten sonra insanların, yetişen gençlerin, secdeden sonra, alınları silmenin namazın sünneti saymayacaklarından emin değilim”¹⁹⁹

7- Sahabe insanların canları istediği zaman eşlerini boşamalarını engellemek için onların aynı anda üç boşamasını boşanma için yeterli görmüşlerdir.²⁰⁰ Bunu bir delil olarak görmemişler ancak maslahatı sağlama düşüncesiyle ifa etmişlerdir. Bu da seddi zerâiye güzel bir örnektir.

8- Sahabe bayram namazını hutbeden sonraya alarak insanların onu dinlemesini temin etmişlerdir. Çünkü namazdan sonra onun sünnetini terk etmelerini hoş görmemişlerdir.²⁰¹

9- Sahabe Müslümanların ehli kitaptan hanımlarla nikâhlanmasını Müslüman kadınlar arasında bir haksızlığa sebep olur endişesiyle yasaklayarak sedd-i zerâi ile amel etmişlerdir.²⁰²

D. Kıyas

Maksatlara ancak bir takım vesileler ve sebeplerle ulaşıldığına göre, o yollarda maksatlara tabii olurlar ve onların hükmünü alırlar. Dolayısıyla haramlara vesile olan şeyler de onlar gibi yasaktır. Yani maksada vesile olan şey maksada tabidir; her ikisi de maksuttur. Biri maksat olarak diğeri de vesile olarak hüküm alır. Allah bir şeyi haram kılsa ona götüren vesile ve yollar da haram olur. Çünkü haramdan sakınmak ancak bu şekilde gerçekleşir. Eğer ona vesile

¹⁹⁸ Burhânî, *a.g.e.*, s. 570.

¹⁹⁹ Burhani, *a.g.e.*, s. 574.

²⁰⁰ Burhani, *a.g.e.*, s. 541.

²⁰¹ Burhani, *a.g.e.*, s. 550.

²⁰² Mukarrî, “Seddü’z-Zerai”, s. 557.

olan şeyleri mubah kılmış olsa, bu haram kılmakla zıt düşer ve bir nevi teşvik olur. Allah'ın hikmeti ile bu asla bağdaşmaz.²⁰³

İbn Aşur' a göre zerfa, önemli bir hukuki gayedir. Bu gaye hükümlerin konulması sırasında milletlerle ilgili tasarruflarının siyasetinde ve gözettiği gayelerin gerçekleştirilmesi konusunda hukukun ortaya koyduğu tasarrufların incelenmesinden (istikra) çıkarılmaktadır.²⁰⁴

²⁰³ İbnu'l-Kayyım, *İ'lamu'l-Muvakûn*, II/121.

²⁰⁴ İbn Aşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi*, s. 214.

II. BÖLÜM

MEZHEPLERİN SEDD-İ ZERÂİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Hakkında açık nas bulunmayan bazı durumlar için hukuki çözümler geliştiren fıkıh âlimlerinin, geliştirdikleri yöntemlerden birisi de sedd-i zerâi prensibidir. Bu hukuk prensibi daha çok Mâlikî ve onlar kadar olmasa da Hanbelî fâkihler tarafından kullanılıp sistemleştirilmiştir. Bununla birlikte diğer fıkıh mezhepleri de az ya da çok bu prensipten hareketle içtihadta bulunmuşlar; meselelere hukuki çözümler üretme çabasını gütmüşlerdir.²⁰⁵

Mâlikî ve Hanbelî fâkihler sedd-i zerâi'yi fıkıh usulünde müstakil bir delil olarak kabul etmişler; onun üzerine hüküm bina etmişlerdir. Onlara göre maksatlara, sebepler ve vesileler ile ulaşılır. Bu nedenle maksatlara ulaştıran sebeplerle maksadın hükmü aynıdır. Harama vesile olan şeyde haramdır. Vesilelerin yasaklanması, amaca ulaştırdığı ölçüde ve onunla irtibatı oranındadır.²⁰⁶

Şayet vesilelerin yasaklanmasında haddinden fazla bir tutum sergilenirse, mefsetedi ortadan kaldırma adına yeni mefsetetler nüfuz bulabilir. Bu ise dinen caiz değildir.²⁰⁷

Aynı şekilde, mükellefin Allah'a yaklaşmayı amaçladığı fiilin vesilesi amacın hükmüne tabidir.²⁰⁸ Burada vesilenin mubah olup olmadığı dikkate alınmaz. Önemli olan bu mubah fiilin, hukuken yasak olan bir başka fiile ulaştırıp ulaştırmadığıdır. Bu nedenle sedd-i zerâi, dinin maksatlarının sahil bir şekilde

²⁰⁵ Şerkavî, *Seddü'z-Zeria inde'l-Fukaha*, Mecelletü'l-Ezher, c. 46, s. 4, Kahire, 1974.; Şahin, Osman, "İslâm Hukuk Metodolojisinde Zerayî' ve Uygulaması", s.242.; Topal, *İslâm Hukuk Düşüncesinde Sedd-i Zeraî*, s. 154.

²⁰⁶ İbnu'l-Kayyım, *İ'lamu'l-Muvakkîn*, III/135.

²⁰⁷ Şa'ban, Zekiyyüddin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, Ankara 2006, s. 207.

²⁰⁸ İbnu'l-Kayyım, *a.g.e.*, III/135.

gerçekleşmesinin önünde engel olan durumları önleyen koruyucu bir tedbirdir. Böylece mükelleflerin bilinçli ya da bilinçsiz olarak kanunun ruhuna aykırı davranışlar sergilemek suretiyle, Şâri'nin maksadına aykırı davranmayı engellemiş olur.²⁰⁹

A. MÂLİKÎLERDE ZERÎÂ

1- Dayandıkları Deliller

Sedd-i zerâi'yi hukuki bir delil kabul eden ve uygulamada kendisinden oldukça istifade edenlerin başında Mâlikîler gelir. Mâlikîler yasama usullerinden maslahatı gözeterek, sedd-i zeria'yı müstakil bir kaynak olarak kullanan içtihadî mezheplerin en genişidir. Bu sebeple usullerinde ona çokça yer vermiş, hüküm çıkarırken onunla amel etmişlerdir.²¹⁰

Bu açıdan düşünüldüğünde seddi zerâi, maslahatla amel uygulamalarından başka bir şey değildir. Mâlikîler bu delili çok fazla kullandıkları için, bu delille anılır olmuşlardır.²¹¹

Mâlikîlerin usul ve fûru kitapları incelendiğinde, onların fesada götüren yolları sedd-i zerâi bağlamında kapatmaya yöneldiklerini görülür. Çoğunlukla fesada götüren her şey yasaklanmıştır. Onlar bu hususta, o fesatla ilgili özel bir nassın olup olmamasına itibar etmezler. Bu fesat genel bir yasağın kapsamına girse de durum fark etmez. Onun yasaklanması gereklidir. Vesilelerin haramlığı veya yasaklığı noktasında onlar, vesilenin neticesine bakarlar. Eğer fesada götürüyorsa, onun men'i vaciptir. Çünkü fesat memnu'dur ve aynı şekilde ona götüren yollar da memnu'dur. Eğer vesileler maslahata götürüyorsa, bunların kullanılması gerekir. Çünkü fesadın aksine amaç, maslahatlara ulaşmaktır. Dolayısıyla ona götüren vesilelere işlerlik kazandırılması gerekir.²¹²

Şâtibî bu konuda şöyle der; “Allah Teâlâ habîs olan şeyleri haram, temiz olanları da helal kılmıştır. Bu ikisinin arasında olan şeyler ise; bu iki asıldan birine

²⁰⁹ İbnu'l-Kayyım, *İ'lamu'l-Muvakkîn*, III/135.

²¹⁰ Burhânî, *Seddü'z-Zerâi' fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye*, s. 615.

²¹¹ Şeyh Mustafa Kemal et-Tarizi, “Seddü'z- Zeraî”, *Mecelletü Mecmeu'l- Fıkhi'l İslâmi*, 1996, III/ 410.

²¹² et-Tarizi, *a.g.m.*, s.410.

dâhil olur. Buna göre Allah, temiz olan şeylerin yenilip içilmesini helal; akli giderici, düşmanlık doğurucu ve Allah'ın zikrinden de alıkoyucu özellikteki şarap türünden içeceklerin içilmesini de haram kılmıştır. Buna göre, esasında sarhoş olmak amacıyla kullanılmamakla birlikte nebizin az da olsa sarhoş olmaya yol açacağı şüphesi mevcuttur. Bu şüphe sebebiyle nebiz, seddi zerâi kaidesince yasaklanmıştır. Çünkü bu konuda ölçü, çoğu haram eden şeyin azının da haram olması ilkesidir.”²¹³

2. Kullandıkları Yerler

2.a. Vadeli Satışlar

Mâlikî hukukçuların sedd-i zerâi'ye dayandırdıkları hükümlerin çoğunluğunu, ribâyâ vesile olabilecek akitler oluşturmaktadır. Bu akitlerin çeşitli türleri olmakla beraber en çok bahsi geçen türü vadeli satışlardır.

Şayet her hangi bir akit, şeran mubah olmayan bir amacı gerçekleştirmek için bir vesile olarak kullanılırsa, akdin rükünleri mevcut olduğu için böyle bir akdin geçerli olup olmaması hususunda mezhepler arasında ihtilaf mevcuttur. Bu tür bir akde; bir kişinin bir başkasına vadeli bir ücret karşılığı bir mal satması, sonra sattığı bu malı peşin paraya sattığı kişiden satın alması şeklinde yapılan akitler örnek verilebilir. Mesela; bir kimse bir ay vade ile satın almış olduğu bir malı, vade dolmadan satın aldığı bedelden daha düşük bir miktara aynı kişiye satması hakkında ihtilaf edilmiştir. Mâlikîlere göre, bu satış yoluyla arada, ilk satıcı için fazladan bir bedel alma söz konusudur. Bu ise akdi şaibeli kılan ve kendisinden beklenen amaca aykırı bir durumdur. Böyle bir satış, şaibeli olması ve dinin amaçları ile ters düşmesi nedeniyle sedd-i zerâi ilkesi gereği yasaklanmıştır.²¹⁴ Bu satış çeşidi İslâm hukukunda bey'u'l-ecel (bey'u'l-îne) olarak adlandırılır.

Bey'u'l-ecel, veresiye alışveriş sistemi olup, pek çok değişik çeşitleri mevcuttur.²¹⁵ Bunlar arasında tartışmalarda ön plana çıkan şekli, aynı anda iki alım

²¹³ Şâtibî, *el-Muvafakat*, IV/31-37.

²¹⁴ Mevvak, Muhammed b. Yusuf b. Ebi'l-Kasım el-Abderi, *et-Tâc ve'l-İklil*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1398, IV/388.

²¹⁵ Zuhaylî, Mustafa Vehbe, *el-Fikhu'l-İslâmi ve Edilletuh*, Beyrut 1989, IV/32.; Burhani, *Seddü'z-Zerâi' fî'ş-Şerîati'l- İslâmiyye*, s. 616.

satım işlemi ile (ör: 500 YTL'lik) bir malı önce belli bir fiyata (ör: 1000 YTL) vadeli olarak satıp, sonra aynı malı peşin olarak daha ucuza (ör: 500 YTL) almak suretiyle uygulanan şeklidir.

Bahsi geçen işlemde, ortada dönen mal ve buna bağımlı iki işlem bulunmaktadır. Bu itibarla bu tür bir işlemde cevaplanması gereken sorular vardır: Öncelikle bu işlem, faizi saklamak için başvurulmuş bir hile midir? Hile değilse, bu tür bir işleme cevaz verildiğinde, faize kapı açılır mı? Dahası bu tür işlemlerde dışarıdan yapılan gözlemle tarafların gerçek niyetleri tespit edilebilir mi?²¹⁶

Mâlikî ve Hanbelîlere göre, esasen bir mal üzerinde veresiye akdi yapılması caizdir. Fakat veresiye akdi, örnekte açıklandığı gibi, bir malı vadeli olarak peşin değerinden yüksek satıp, sonra da satıcı müşteriden sanki malı peşin almış gibi kabul edilerek akit yapılırsa bu göstermelik bir mal ile 500 YTL'yi 1000 YTL'ye satmak demek olur. Dolayısıyla bu aslen helal olan bir hukuki işlemi faize alet etme yollarından biri olur ki, bu hile de haramdır.²¹⁷

Bu örneklere Zeyd b. Eslem'in zikrettiği şu olay da eklenebilir:

“ Cahiliye döneminde ribâ şöyle gerçekleşirdi, bir şahsın başka bir kişinin üzerinde hakkı olur. Ödeme vakti geldiğinde alacaklı olan borçluya: “(Vaden geldi) ödeyecek misin yoksa borcun artsın mı?” der. Borçlu öderse alacaklı hakkını alır. Şayet ödeyemezse, alacaklı borca (faiz bindirerek) arttırır ve vadeyi de başka bir tarihe erteler.”²¹⁸

İmam Mâlik böyle bir akdin sahih olmayacağını belirtmektedir. Bunun nedeni, müşteri, satın aldığı malı satıcıya geri satmakla, satın aldığı malın bizzat bedelini vermiş olmaktadır. Ayrıca ilk borcun vadesini uzatma karşılığında ana borcun üzerine faiz koymaktadır. Neticede amaçlanan şey ribâdan başka bir şey değildir.²¹⁹

²¹⁶ Şahin, Osman, “İslâm Hukuk Metodolojisinde Zera'i' ve Uygulaması”, s. 7, s. 231.

²¹⁷ Zuhaylî, *Usulü'l-Fıkhi'l-İslâmi*, II/892.; Ebu Zehra, *Usul*, s.292.; Burhani, *Seddü'z-Zerâi' fi'ş-Şerâti'l-İslâmiyye*, s. 616.

²¹⁸ Bâci, Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef, *el-Münteka Şerhu'l- Muhatta*, Beyrut 1983, V/65.

²¹⁹ Malik b. Enes, el-Muvatta, “Buyu” 39.

İbn Ömer'in naklettiği hadise göre, Hz Peygamber îne satışını yermiştir.²²⁰ Hz Aişe, Zeyd b. Erkam'ın bir kadından önce bir cariye satın almış, daha sonra aynı kadına düşük fiyatla satmış olmasını onaylamamıştır.²²¹ Bütün bunlar bu tür bir akdin sahih olamayacağını gösterir.

Akitlerin sıhhatinde kasıt muteberdir ilkesine binaen; kasıt olmazsa akit sahih olmaz. Kasıt, akdin ruhudur. Lafız, akdi sahih veya batıl kılmaz, kasıt lağv olup lafız ona bedel kabul etmez. Aksine söz sahibinin kastetmediği lafız geçersizdir. Akitlerin zahirlerine bakılmaz. Akitler zahire göre sabit olmaz. Fiillerde ve akitlerde lafızların ve fiillerin zahirlerine değil, hakikatlerine ve maksatlarına itibar olunur.²²²

2.b. Şarap İmalatçısına Üzüm Satmak

Haram olan şeye ulaştıran şeyin vesilesi de haram olduğundan dolayı, şarap imal edeceği bilinen bir kişiye üzüm satılması, sedd-i zerâi gereği haramdır. Çünkü şarap yapan şahsa üzüm satışı, haram olan içkinin üretimine ve içilmesine bir vesiledir. Şarap imal eden kimsenin, şarabın ana maddesi olan üzümü satın almasındaki maksadı aşikâr olduğundan, bu satış sedd-i zerâi gereği caiz değildir.²²³

2.c. Silah Satışı

Müslümanlarla savaşma durumu bulunanlara silah satışı sedd-i zerâi gereği uygun değildir. Zira bu silahların bir fitne için çıkarmak için kullanılması ya da Müslümanların canlarına ve mallarına yönelik saldırı malzemesi yapılması kuvvetle muhtemeldir. Bu türden kötülüklerin önüne geçmek için bu kimselere silah satışı sedd-i zerâi gereği caiz değildir.²²⁴

2.d. Secde Ayetinin Okunması

Mâlikîlere göre cemaatle kılınan farz namazlarda imamın secde ayetlerini okuması mekruhtur. Çünkü cemaatle kılınan farz namazlarda secde ayeti

²²⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 84, (H.no: 5562); Ebu Davut, "Buyu", 56, (III, 274, H.no: 3462).

²²¹ Şevkanî, Neyl, V, 206.

²²² İbnu'l-Kayyım, *İ'lamu'l-Muvakkîn*, III/ 85-86.

²²³ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmi ve Edilletühû*, IV/470.

²²⁴ Zuhaylî, *a.g.e.*, IV/470.

okunduğu takdirde bu, cemaat içerisinde karışıklığa sebep olabilir. Bu da sedd-i zerâi gereği mekruh kabul edilmiştir. Nafîle namazlar için böyle bir kerahiyet söz konusu değildir.²²⁵

2.e. Şevval Ayında Altı Gün Oruç

Şevval ayında altı gün oruç tutmanın, cemaat tarafından farz olarak algılanmasından endişe edilerek mekruh olduğu nakledilmiştir.²²⁶ Fakat bu orucun müstehap olduğu sahih bir hadisle sabit olmuştur. İmam Mâlik'ten böyle bir rivayet nakledilmesinin sebebi imamın şevval orucunu tutmasının, cemaat tarafından farz olarak algılanır endişesidir. Bu sebeple ilim ehline bu orucu devamlı tutmak yerine bazı sene terk edilmesi tavsiye edilmiştir. Böylece âlimlerin uygulamasıyla yeni bir ibadet çıkarma vesilesi engellenmiş olacaktır.²²⁷

2.f. Namazda Önüne Elbisesini Yere Seren Kişinin Durumu

İmam Mâlik, namaz kılarken çıkardığı giysisini iki elinin arasına gelecek şekilde önüne seren yabancı kişiyi, cemaatin onu dikkatle izlediğini görünce uyarmıştır. Bunun nedeni o yabancıнын cemaat tarafından namazı farklı kılıyormuş gibi anlaşılmasını önlemek istemesidir. Böylelikle namazın içine yeni bir şekil girmesi sedd-i zerâi prensibiyle engellenmiştir.²²⁸

2.g. Namazdan Sonra Cemaatle Dua

İmam Mâlik'ten, namazdan sonra cemaatle dua etmenin mekruh olduğu nakledilmiştir. Bunun sebebi, imamın kibre kapılmasının engellenmek istenmesidir. Çünkü namazdan sonra dua ettirmek imamın görevlerinden değildir. Böyle bir durumda imamın yaptırdığı dua sebebiyle kibre kapılması muhtemel olduğundan sedd-i zerâi gereği hoş görülmemiştir.²²⁹

²²⁵ Burhani, *Seddü'z-Zerâi' fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye*, s. 632-633.

²²⁶ Burhani, *a.g.e.*, s. 630.

²²⁷ Burhani, *a.g.e.*, s. 631.

²²⁸ Burhani, *a.g.e.*, s. 634.

²²⁹ Burhani, *a.g.e.*, s. 635.

B- HANBELÎLERDE ZERÎÂ

1- Dayandıkları Deliller

Mâlikî ve Hanbelî hukukçular sedd-i zerâi prensibini kabul etme konusunda ittifak etmişlerdir. Hanbelîler bu konuda Mâlikîlerden sonra gelmektedir. Hanbelîlerin, birçok meselede hüküm verirken bu asla dayandıkları görülür. Fakat onlar bu noktada, Mâlikîler kadar ileri gitmemişler, bu delili kabul etmenin gerekçesini, „Kitap, sünnet ve sahabe uygulamalarıyla açıklamışlardır.²³⁰ Eğer bir mesele hakkında nas bulunmuyorsa sahabe uygulamasına itimat etmişlerdir. Sahabe uygulamalarında ihtilaf söz konusu olmuşsa, onlardan kitap ve sünnete en yakın olanı tercih etmişlerdir. Şayet yine problemi çözecek bir yol bulunmamışsa mürsel ya da zayıf hadise başvurulmuştur. Buradan sonra en son seçenek kıyas olmuş ve zaruri durum sebebiyle onunla amel edilmiştir.²³¹

Ahmed b. Hanbel, bir hüküm vereceği zaman öncelikle o fiilin sonuçlarına bakmış; harama götürüyorsa engellenmesine, talep edilene götürüyorsa onaylanmasına hükmetmiştir. Bu sebeple Hanbelîler, henüz pazara ulaşmamış, fiyatlardan haberi olmayan satıcının malının yolda karşılanıp elinden malının alınmasını haram kabul ederler. Çünkü bu tür uygulamalar, sunî fiyat artışına sebep olmaktadır. Aynı zamanda bu fiil satıcı açısından özel bir zarara, tüketiciler açısından da genel bir zarara sebep olmaktadır.²³²

“*Ameller ancak niyetlere göredir. Kişi için ancak niyet ettiği şeyler geçerlidir.*” hadisinde de belirtildiği üzere kişinin işlemiş olduğu ameller, işin yapılış niyet ve maksadına göre değer kazanır. Bu nedenle kişinin işlemiş olduğu amelin ya da söylemiş olduğu sözünün zahirine değil, gerçek niyetine ve iç iradesine itibar edilir. Bu iradenin açık bir şekilde ifade edilmiş olması ya da olmaması ise burada dikkate alınmaz.

²³⁰ Burhani, *Seddü’z-Zerâi’ fi’ş-Şerâti’l- İslâmiyye*, s. 639.

²³¹ İbnu’l-Kayyım, *İ’lamu’l-Muvakkîn*, I/ 29- 32.

²³² Tarizi, “Seddü’z- Zerai”, *Mecelletü Mecmeu’l- Fıkhi’l İslâmi*, s. 412-413.

2- Kullandıkları Yerler

2.a. Faize Vesile Olan Akitlerin Engellenmesi

Hanbelî hukukçuları da Mâlikî hukukçuları gibi ribâyâ vesile olabilecek akitleri sedd-i zerâi prensibine bağlı kalarak yasaklamışlardır.

Bir malı peşin fiyatla satan kişinin sattığı malı daha yüksek bir fiyatla vadeli olarak alması caiz değildir. Aynı şekilde yüksek bir fiyatla vadeli sattığı malı peşin ve düşük bir bedelle alması da caiz değildir. Ancak mal değişirse bu alışveriş caiz olur. Şayet satılan mal ile sonradan alınan mal aynı ise bu ribâyâ ulaşmak için vesile olabileceğinden caiz olmaz.²³³ Çünkü bu gibi akitler “îne” meselesine benzerlik gösterirler.

2.b. İne Satışının Engellenmesi

Faizli olarak borçlanmaya hile (çare) olması istenen bir satış akdidir. Kişi vadeli bir ücret karşılığında veya ücreti kabzetmeden bir mal satar, sonra sattığı bu malı derhal satın alır. Bu tür satışa “îne” satışı denmesinin sebebi vadeli bir mal satın alan kimsenin onun bedelini peşin ve nakit olarak almasından dolayıdır. Bu akdin aksi de bunun gibidir. Yani peşin sattığı malı vadeli olarak alması da aynı hükümdedir. Mesela, kişi vadesi ve fiyatı belli bir malı satar. Sonra sattığı bu malı farklı bir fiyatla vadeli olarak veya düşük bir fiyatla peşin olarak satın alır. Birinci akitte belirtilen vade geldiğinde, karalaştırılmış olan ilk ücreti tamamen öder. Böylece iki fiyat arasındaki fark, malı şeklen satan kişinin aldığı faiz durumunda olur. Veya örneğin bir kimse, bir başkasına bir elbiseyi vadeli olarak 12 milyona satar sonra satın alan kişi aynı elbiseyi teslim almadan veya teslim aldıktan sonra satın aldığı kişiye peşin olarak 8 milyona satar. Birinci akitte belirtilen vade geldiğinde, müşteri ilk akitte belirtilen 12 milyonun tamamını öder. Her iki fiyat arasındaki 4 milyonluk fark, elbiseyi satan ve aynı zamanda elbisenin ilk sahibi olan kişinin aldığı faiz olur. Bu işlemin tümü bey’ yoluyla faizli borçlanmayı gerçekleştirmek için başvurulmuş bir hile (çare)dir.

Bazen bu tür akitlerde tarafların arasında üçüncü bir kişi aracı olarak bulunur ve bu üçüncü kişi, alıcı, mal sahibinden malı aldıktan sonra devreye girerek

²³³ Burhani., *Seddü’z-Zerâi’ fi’ş-Şerîati’l- İslâmiyye*, s. 641-642.

kendisi için malı alıcıdan satın alır. Sonra aynı kişi malı ilk sahibine, malı kendi satın aldığı fiyata satar. Bu durumda aradaki fark onun için faiz olur. Böyle bir akitte, satın alanın da satanın da faizli bir işlemi amaçladıkları açık olduğundan, Mâlikî ve Hanbelîler sedd-i zerâiye istinaden bu akdi geçersiz sayarlar.²³⁴

2.c. Ölüm Hastalığında Muhalea Yapılan Eşe Vasiyet

Hanbelî hukukçular, eşine mirastan düşecek paydan daha fazla pay vermek için eşini boşayıp veya hul ettikten sonra ona vasiyet yoluyla daha fazla pay verilmesini sedd-i zerfa bağlamında men etmişlerdir.

Ölüm döşğinde olan birinin, eşini boşaması veya hul etmesi caizdir. Fakat boşadıktan sonra eşine vasiyette bulunması halinde, kişinin bu boşamayı veya hul'u, eşine mirastan düşen paydan daha fazlasını almasını sağlamak için yapıp yapmadığına bakılır. Şayet vasiyette bulunulan miktar, eş durumunun sürmesi halinde mirastan alacağı paydan fazla ise bu durumda erkeğin, eşine miras payından daha fazla pay sağlamak için boşama veya hul' yoluna başvurduğu ortaya çıkar. Çünkü mirasçıya vasiyette bulunulamayacağına dair nas vardır.²³⁵ Kişi eşini boşamakla bu engeli aşmayı amaçlamaktadır. Bu durumda eşine vasiyet ettiği malın miktarı, eş durumu sürmesi halinde mirastan alacağı paydan az veya eşit ise yukarda belirtilen ithamlara yer olmayacağı için caiz olur. Şayet vasiyet ettiği malın miktarı, eş durumunun sürmesi halinde alacağı paydan fazla ise bu mirasçılara zarar verir. Mirasçıya vasiyet caiz olmadığından, kişi böyle yapmakla mirasçılardan birine ayrıcalık sağlamaktadır. Bu ise caiz değildir.²³⁶

Şayet boşanmış eşe, mirasçı olması halinde mirastan alacağı paydan daha fazla miktarda mal vasiyet edilmiş ise, mirasçılar eş durumunda alabileceği paydan fazlasını vermeyebilirler.²³⁷ Çünkü kişi, eşine miras payından düşenden fazlasını verebilmek için böyle bir yola başvurur. Eşi mirasçı iken vasiyetle kendisine ayrıca bir pay düşmez. Eşini boşamakla koca, onu mirasçı kapsamından çıkarmaktadır. Öte yandan ona vasiyette bulunarak miras yoluyla alacağı paydan

²³⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuh*, s. 3554-3456.

²³⁵ Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah, *Sünen*, 22. (H. No: 3263)

²³⁶ Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Mahmud İbn Kudâme, *el-Muğni*, Beyrut 1983, VIII/223.

²³⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, a.y.

fazlasını sağlamaktadır. O halde mirasçıya vasiyet men' edildiği gibi bu da men' edilir.²³⁸ Çünkü bunda diğer mirasçıların zararı vardır. Üstelik böyle bir uygulama yakın akrabalar arasında kin ve düşmanlığa yol açar ki bunların mutlaka engellenmesi gerekir. Bu da ancak sedd-i zerâi kaidesince amel etmekle mümkündür.

2.d. Hile Yoluyla Yapılan Akitlerin Men' Edilmesi

Hanbelîler, hile yoluyla teşekkül eden akitlerin yasaklanması görüşündedirler. Çünkü hileyi geçerli saymanın, Şâri'nin bütün yönleriyle sedd ettiği mefsedete hile yoluyla ulaşmaya yol açmak olduğunu, ayrıca hile ile sedd-i zerâi aslının anlamsız kılınacağını ve bu nedenle hileyle yapılan akit vb.nin men edilmesi gerektiğini savunmaktadırlar.²³⁹

Bundan hareketle Hanbelî hukukçular, sahibinin kendisiyle şeran mahzurlu bir amele ulaşmayı amaçladığı her fiil men' edilir görüşündedirler. Görüldüğü gibi Hanbelîler söz ve fiillerin neticelerini göz önünde bulundurmaktadırlar. Bazı söz ve fiillere hile yoluyla meşruluk kazandırılması, onların şeran meşru olduklarını göstermez.

Örneğin, olgunlaşmamış meyveyi olgunlaşmıncaya kadar dalında kalmasını şart koşarak yapılan akit caiz değildir. Bu konuda açık nas²⁴⁰ bulunduğundan bütün fakihler caiz olmadığı hususunda müttefiktirler. Olgunlaşmamış meyveyi, dalından koparıp hemen toplama şartıyla satarsa bu caizdir. Bu şartla aldıktan sonra olgunlaşmıncaya kadar toplama işini geciktirmek caiz değildir. İmam Ahmed b. Hanbel'e göre bu şekilde olan bir alış veriş akdi batıldır. Çünkü böyle bir akitte, meyveyi hemen toplamayı şart koştuktan amaç, meşru olmayan bey'i bir vesileyle meşru kılmak niyetinden kaynaklanmaktadır. Daldan koparmayı şart koşarak bey'i sahih kılınca, işi gevşek tutmak suretiyle zaman kazanıp, meyveyi olgunlaştıktan sonra toplamaktır. Böylece şart koşarak caiz kıldığı akdi, caiz olmayan meyvelerin olgunlaşmasını şart koşturmak şeklinde yapılan akdin sonucuna uygun bir şekilde neticelendirmektedir. O halde nasla men edilmiş bir akdin

²³⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, a.y.

²³⁹ İbn Kayyim, *İ'lamu'l-Muvakkîn*, III/125; Burhani, *Seddü'z-Zerâi' fi'ş-Şerâti'l-İslâmiyye*, s. 644.

²⁴⁰ Buhârî, *Buyu'*, Bâb 87; Nesâî, *Buyu'*, Bâb 29; Müslim, *Müsakat*, H.no:15

neticesiyle bu akdin neticesi aynıdır. Biri olgunlaşınca kadar meyvenin dalında kalmasını akitte şart koşarken, diğeri meyveyi koparmayı/toplamayı akitte şart koşturmaktadır. Buna rağmen meyveyi dalında bırakarak yasaklanmış bir akdin, sağlayacağı sonuca ulaşmaktadır.

Bu şekilde yapılan bir alışveriş akdin, Hanbelî hukukçular sedd-i zerâi gereği batıl saymışlardır.²⁴¹

2.e. Fiyat İndirimi Yapandan Mal Satın Almak:

Hiz. Peygamber, “mütebariler”in (birbiriyle rekabet eden) teberru olarak verdikleri yemeklerin yenilmesini nehyetmiştir.²⁴² İmam Ahmed b. Hanbel, komşusundan alış veriş yapılmasını engellemek için fiyatlarını düşüren satıcıdan mal alma konusunun, bu hadisteki olayla benzer olduğu kanaatine vararak men’ görüşüne kail olmuştur.²⁴³ Hiz. Peygamber birbirlerine zarar vermek niyetinde olmaksızın teberru hususunda rekabette bulunanların, bu rekabetleri onları riya ve kendini beğenme duygusuna götürmeye vesile olabileceği için, bu yemeklerin yenilmesini nehyetmiştir.

İbn Kayyîm, bu konuda şöyle demektedir: “ İmam Ahmed b. Hanbel, komşusuna zarar vermek için mallarının fiyatını düşürenlerden alış-veriş yapılmasını kerih görmüştür. Bu nehiy iki yönden sedd-i zerâi’yi içermektedir.

Birincisi; kişilerin onların mallarını almaya ve teberru olarak verdikleri yemekleri yemeye yönelmeleri, nefislerinin ferahlamasına, Allah ve Resulünün kerih bulunduğu fiiller üzerinde sabitleşmelerine vesile olmaktadır.

*İkincisi; onlardan alış-veriş yapmaktan ve yemekleri yemekten vazgeçme, onların bu fiillerinden vazgeçip, yapmakta oldukları amellerden el çekmelerine vesile olmaktadır.”*²⁴⁴

²⁴¹ Burhani, *Seddü’z-Zerâi’ fî’ş-Şerîati’l- İslâmiyye* , s.644

²⁴² Ebu Davut, Et’ime, H.no:3754.

²⁴³ Ahmed Muhammed el-Mukırî, “Seddü’z- Zeraî” , *Mecelletü Mecmeu Fıkhi’l İslâmi*, c.III, sayı 9, (1996), s.542.

²⁴⁴ İbn Kayyım, *İ’lamu’l-Muvakkîn*, III/125.

İmam Ahmed'e göre, malın fiyatını düşüren kişi, başkasını zarara uğratmayı ve kendisinin daha fazla müşteri kazanarak karını arttırmayı hedeflemektedir. Böyle yapan kişinin fiili, Hz. Peygamberin mezkûr hadisinde yer alan davranıştan daha kötü ve daha çirkindir.²⁴⁵

2.f. Silah v.b. Satışlar

İmam Ahmed fitne döneminde silah satışını caiz görmemektedir. Çünkü genelde fitne döneminde silah satışının yapılması, düşmanlığın devamına katkıda bulunmaktır. İmam Ahmed'e göre, Müslümanlarla savaşanlara, isyancılara, yol kesen eşkıyaya silah satmak, günah mekânı getirecek kimseye ev ve dükkân kiralamak gibi günaha vesile olabilecek her türlü alışveriş caiz değildir.²⁴⁶

Bey veya icâre akitlerinde bulunan kişinin bu akitle elde edeceği malı veya hakkı kullanmadan önce nasıl kullanacağı kesin olarak bilinemeyeceğinden, İmam Ahmed akitlerdeki netice ve niyetlere bakarak hüküm verme yoluna gitmiştir.²⁴⁷ Çünkü kişinin niyeti gizlidir. Bu takdirde zahire göre hüküm verilmelidir.

2.g. İndirim Uygulaması

Kişinin kendisiyle rekabet halinde olan bir tüccara zarar vermek amacı gütmeksizin indirim uygulaması mubahtır. Çünkü zahirde gözüken bu fiil, genel ve özel faydalara vesile olmaktadır. Satıcı satışının artması, ticaretin hız kazanması ve müşteri çekmesiyle fayda kazanır. Aynı zamanda da halkın kendi bütçesine uygun ucuz mal bulması, indirimlerden faydalanma suretiyle menfaat kazanması temin edilir. Fakat İmam Ahmed bu olayda bir başkasının açıkça zarara uğrayacağı veya uğradığı anlaşılırsa böyle bir fiili mekruh kabul eder.²⁴⁸

2.h. Sefih Kimsenin Durumu

Kendisinde sefih hali olan bir kimse kendi başına malından zekât veremez. Benzer şekilde onun; şirket, havale, kefalet gibi tasarruflar yoluyla mali nitelikli akitler yapması da sahih olmaz. Sefih olan kişinin hac gibi bedeni ibadetlerini

²⁴⁵ Ebû Zehra, Muhammed, *İbn Hanbel*, Kahire 1981, s. 334.

²⁴⁶ Ebu Zehra, *a.g.e.*, a.y.

²⁴⁷ Ebu Zehra, *a.g.e.*, s. 336.

²⁴⁸ Ebû Zehra, *a.g.e.*, s. 330; Meys, Halil Muhyiddin, "Seddü'z-Zerai", (*Mecelletü Mecmai'l-Fıkhü'l-İslâmi ed-Devretü't-Tasia* içerisinde), Cidde 1996.

kendi başına yapmasının önünde bir engel yoktur; ancak kendisi adak türünden mali ibadetleri de yine tek başına yerine getiremez. Buradaki hukuki yasaklamanın temeli sedd-i zerâi'dir.

C. HANEFÎLERDE ZERÂA

1. Dayandıkları Deliller

Ebû Hanife ve Hanefî mezhebine mensup hukukçuların, İmam Mâlik ve İmam Ahmed kadar olmasa da, İmam Şâfiî'ye oranla daha fazla olmak üzere – usul dışında hukukun tatbikatında- sedd-i zerâi prensibine dayalı hüküm verdiklerine dair örneklere rastlanır.²⁴⁹

Hanefîlerin usulleri içerisinde onu zikretmemesi bu prensibi kullanmadıklarını anlamına gelmemektedir. Aksine Hanefî usul kitaplarına bakıldığında iki çeşit zerâa kullandıkları görülür.²⁵⁰ Bunlardan ilki, istihsan prensibidir. İstihsan maslahata göre hüküm verme anlamına gelir.²⁵¹ Bir bakıma sedd-i zerâi'de bir maslahata göre amel etme prensibidir. Yani Mâlikî ve Hanefîlerde bu prensip; şekil olarak aynı, fakat isimlendirme olarak farklıdır.²⁵²

Hanefîlerin sedd-i zerâi'yi uyguladıkları diğer bir alanda birçok fûrû olayda onunla amel ettikleri örnekler mevcuttur. Bunlardan biri, zamanın fesadı sebebiyle önceden yapılan bazı fiillerin yasaklanmasıdır. Sarhoş olmak kastı ile içilmeyen ve yemeklerin yanında meşrubat hükmünde içilen bazı içeceklerin²⁵³ haram olmadığı görüşünde olan Ebû Yusuf'a göre, şayet bu içecekler sarhoş olma kastıyla içilirse azı ya da çoğu arasında fark gözetmeksizin haramlık söz konusu olur.²⁵⁴ Bu durum aslen mubah olmakla birlikte, zamanın bozulmasına bağlı olarak insanların, onu kötü amaçlarla kullandıklarının anlaşılması sebebiyle

²⁴⁹ Ebû Zehra, *İbn Hanbel*, s. 337.

²⁵⁰ Burhani, *Seddü'z-Zerâi' fî'ş-Şerîati'l-İslâmiyye*, s. 651.

²⁵¹ Hudarî, *Usûlü'l-Fıkh*, s. 367.

²⁵² Burhani, *a.g.e.*, ay.

²⁵³ Zamanla tüketilmediği takdirde fermantasyona uğrayan ve sarhoş edicilik özelliği kazanan içecekler. Nebiz gibi.

²⁵⁴ Serahsî, Muhammed b. Ahmed, *el-Mebcut*, İstanbul 1993, XXVII/ 17.

yasaklandıklarını göstermektedir. Yasaklamaların gerekçesine bakıldığında aynı hükmün benzerlerine de genişletilebilecek özellikte olduğu anlaşılmaktadır. Öyle görünüyor ki Hanefiler, mubah olan bu tür içeceklerin yasak olduğu hükmünü zamanın fesadı ile gerekçelendirmişlerdir. Bu tutum sedd-i zerâi prensibine oldukça uygun görülmektedir. Uygun gözükmeyen tek şey yöntemlerin adıdır.

2. Kullandıkları Yerler

2.a. Bazı Vadeli Satışlar

Hanefiler bazı vadeli satışların men'î hususunda Mâlikî ve Hanbelî hukukçularla müttefiktirler. Müşterinin peşin veya vadeli olarak 1000 dirheme satın aldığı malın ücretini tam ödemededen satıcıya satmasını caiz görmezler.²⁵⁵ Çünkü bu akde riba olabilir şüphesi karışmıştır. Hanefî âlimlerin, harama vesile olan şeyde haramdır prensibinden hareket ettikleri düşünüldüğünde bunun sahih bir akid olmadığına hükmedilir.²⁵⁶

Hanefiler istihsan, Mâlikî ve Hanbelîler sedd-i zerâi prensibine göre, şu rivayete istinaden, vadeli satışları caiz görmemişlerdir;²⁵⁷ “ Eyfa kızı el-Aliye dedi ki: Zeyd b. Erkam’dan çocuğu olan bir cariye olarak ben ve Zeyd’in hanımı Hz. Aişe’nin yanına girdik. Zeyd b. Erkam’dan çocuğu olan cariye el-Aliye dedi ki: Ben Zeyd b. Erkam adına bir köleyi Ata’ya 800 dirhem karşılığında (sattım) sonra ondan (peşin) 600 dirheme satın aldım. Bunun üzerine Hz. Aişe dedi ki: Sattığın da çok kötü, aldığın da çok kötü olmuş. Zeyd’e şunu haber ver: Şayet tövbe etmeyecek olursa, Resulullah ile yapmış olduğu cihadını iptal etmiş demektir.”²⁵⁸

2.b. Şaban Ayından mı Ramazan Ayından mı Olduğu Şüpheli Olan Günde Oruç

Hanefî âlimlerin çoğuna göre, şüpheli günde (yevmi’ş-şek) müftünün oruç tutması müstahaptır ve müftü bunu gizli yapar ki, töhmet altında kalmasın. Ancak

²⁵⁵ Ebu’l Hasen Ali b. Ebu Bekir Merğînânî, *el- Hidaye Şerhü Bidayeti’l-Mübtedi*, yy., ty., III/47; Burhani, *Seddü’z-Zerâi’ fi’ş-Şerîati’l- İslâmiyye*, s. 651.

²⁵⁶ Burhani, *a.g.e.*, ay.

²⁵⁷ Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmi ve Edilletuhû*, V/325

²⁵⁸ Merğînânî, *a.g.e.*, III/47.

halka iftar etmeleri fetvasını verir. Aksi takdirde halk da ramazan ayındaki orucun süresinin uzadığı kanaati uyanabilir.²⁵⁹

2.c. İtikâftaki Kimsenin Durumu

Hanefî âlimler itikâfa girmiş kimsenin, hanımını öpmesinin ve ona dokunmasının haram olduğunu savunmuşlardır. Bunun gerekçesi olarak “..mescitlerde ibadete çekildiğinizde kadınlarla birleşmeyin...”²⁶⁰ ayeti olmuştur. Hanefî hukukçuları, bir şeye vesile olan şeyin, vesile olduğu şeyin hükmünü aldığı prensibinden hareketle, bu fiilleri men etmişlerdir. Öpmek ve dokunmak, cinsel ilişkiye vesile olacağından burada bu vesileler de yasaklanmıştır. İşte bu sedd-i zerâi’nin aslındandır. Ancak nefsinden emin olan oruçlu kimse için buna cevaz vermişlerdir. Çünkü bununla ilgili bir nas bulunmamaktadır. Hz Peygamber’in uygulamalarıyla karşılaştırarak men etmemişlerdir.²⁶¹

2.d. Kadınların Mescide Girmesi

Hanefî hukukçuları harama götüren şeyin de haram olduğunu belirtmektedirler. Bu ifade şekilleri, zerâi prensibine itibar edildiğini göstermektedir. Hz Ömer, kadınların cemaate karışmalarını fitne sebebi olarak görmüş, fitne haram olduğu için bunu men etmiştir.²⁶²

2.e. Hayızlı Kadına İstimta’

Kâsânî hayızlı kadına istimta’ konusunda Hz. Peygamber’in: “*Biliniz ki her Melikin bir koruluğu vardır. Biliniz ki Allah’ın arzındaki koruluğu haramlardır. Kim koruluğun etrafında dolaşırsa koruluğun içine düşme şüphesi vardır.*” hadisini zikrettikten sonra, hayızlı kadınla istimta’da bulunmanın harama düşmeye neden olduğunu ve harama sebep olan şeyinde haram olduğunu belirtir.²⁶³

²⁵⁹ Burhani, *Seddü’z-Zerâi’ fî’ş-Şerîati’l-İslâmiyye.*, s. 652–653.

²⁶⁰ Bakara, 2/187.

²⁶¹ Burhani, *a.g.e.*, s. 653–654.

²⁶² Kâsânî, Alauddin Ebu Bekr b. Mesud, *Bedaius’Sanai’ fî Tertihî’ş-Şerai’*, Beyrut, ty, I/157.; Burhani, *a.g.e.*, s.654.

²⁶³ Kâsânî, *a.g.e.*, II/119.; Burhani, *Seddü’z-Zerâi’ fî’ş-Şerîati’l-İslâmiyye*, s. 654.

2.f. Yas Tutan Kadının Durumu

Hanefî hukukçular yas tutan kadının güzel koku, sürme, hoş kokan krem ya da kokmayan krem sürünmesini yasaklamışlardır. Merğînânî bu konuda şöyle der: “ *Bunun engellenmesinde iki sebep gördüm. Bunlardan ilki üzüntüsünü açığa çıkarma açısından, diğeri de bu fiillerin ona rağbet ettireceği endişesinden. Çünkü böyle bir rağbet iddet bekleyen nikâh altındaki kadına haramdır. Harama vesile olan da haramdır. Bu sebeple engellenir.*”²⁶⁴

2.g. Mescitlere Oda Yapılması

İbn Abidin, mescitlere oda yapılmasının haram olduğu hakkında fetva vermiştir. Bu oda fakir kimselerin ilim ehlinde faydalanması için bile yapılsa bunun bir zaman sonra orada ilimden yüz çevirip, yeme-içmeye önem verileceği şüphesi ve bu sebeple mescidin kirleneceği düşüncesiyle haram görülmüştür.²⁶⁵

2.h. Mürted ve Zındık Kişilerin Tövbesinin Kabul Edilmemesi

Hanefîlerden gelen rivayetlere göre onlar, zındık olan, dinden çıkmış kişilerin tövbesinin kabul olmayacağını söylerler. Bu görüş İmâmeyn, İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel’in ortak görüşüdür. Çünkü bu kişilerin tövbesini kabul etmek, dini hafife almaya, onunla alay etmeye götürebilir. Aynı şekilde birtakım insanlar bunu, bazı kötü fiilleri işlemeye kalkan olarak kullanabilir. İşte bunların önünü kapamak için bu kişilerin tövbelerinin olmayacağı sedd-i zerâi bağlamında düşünülebilir.²⁶⁶

2.ı. Şevval Ayındaki Orucun Ara Verilerek Tutulması Meselesi

Hanefîlere göre bir kişi, bayram günü iftar etmeden ve hiç fasıla vermeden, ramazan orucundan sonra altı gün şevval ayında oruç tutsa bu mekruhtur. Bunun mekruh olmasının gerekçesini Kâsânî’nin de ifade ettiği gibi imam Ebû Yusuf’tan gelen rivayet açıklamaktadır. Ebû Yusuf şöyle der: “*Onlar ramazan orucuna oruç eklemeyi, bu farz kabul edilir (sayılır) korkusuyla mekruh görmüşlerdir.*”²⁶⁷

²⁶⁴ Merğînânî, *el- Hidaye Şerhü Bidayeti ’l-Mübtedi*, II/32.; Burhani, *a.g.e.*, s. 655.

²⁶⁵ İbn Abidin, *Haşiyetü reddül muhtar ala dürül muhtar*, III/371.; Burhani, *a.g.e.*, s. 656.

²⁶⁶ Burhani, *a.g.e* , s.656.

²⁶⁷ Kâsânî, *Bedâiu ’s-Senâi fî Tertibi ’ş-Şerai*, II/125

2.j. Ölüm Hastalığında Olan Kişinin Borç İkrarı

Sağlığında üzerinde başkalarının borcu olan kişinin, ölüm hastalığında ikrar ettiği borçlar, sağlığında ikrar ettiği borçlardan sonra gelir. Çünkü ikinci ikrarda önceki alacaklıları zarara uğratma amacı taşıma ithamı vardır. Bu ithamdan dolayı sağlığındaki ikrarı ile ölüm hastalığındaki ikrarı bir tutulamaz.²⁶⁸

Bir kişi ölüm hastalığında iken boşadığı karısına borç ikrarında bulunsa iddet devam ettiği için borç ikrarında bulunan kişi eşine fazladan mal vermeyi amaçladığı hususunda töhmet altında olacağından kadına erkekten kalan mirastan ve ikrar edilen borcundan en az miktarı verilir. Evlilik olduğundan dolayı erkeğin eşi için ikrarda bulunma imkânı yoktur. Erkek karısına mirastan eş olarak alacağı paydan daha fazlasını vermek için onu boşamış ve sonrada ona borçlu olduğunu ikrar etmiştir. Bu nedenle borcun en azının sübutu, böyle bir töhmeti taşımadığından erkeğin boşadığı eş için yaptığı borç ikrarı, mirastan az olması şartıyla bu ikrar geçerli olur ve ikrar ettiği miktar kadına verilir. Çünkü mirastan az olan miktarda töhmet yoktur.²⁶⁹

D. ŞÂFİÎLERDE ZERÎA

1. Dayandıkları Deliller

Şâfiî mezhebinin ana kaynağı olan el-Ümm'de ki usul anlayışı dikkatle incelendiğinde Şâfiîlerde sedd-i zerâinin bir delil olarak kabul edilmediği görülmektedir.²⁷⁰ Şâfiî hukukçular bir mesele hakkında öncelikle Kitap ve Sünnet'e başvururlar. Şayet bunlardan bir hüküm çıkarılamazsa sahabe sözüne, daha sonra Râşit halifelerin tatbikatlarına bakma yolunu tercih ederler. Bunlarda da hükme delalet edecek bir şey bulamazlarsa, bu takdirde mezhep imamının içtihamı devreye girer. Hükümün tespiti işleminde, delillerin en üst derecede

²⁶⁸ Merğînânî, *el- Hidaye Şerhü Bidayeti 'l-Mübtedi*, III/189.

²⁶⁹ Merğînânî, *a.g.e.*, III/190.

²⁷⁰ Burhani, *Seddü'z-Zerâi' fî 'ş-Şerîati 'l-İslâmiyye*, s. 658; Topal, *Sedd-i Zerâi' nin Kaynaklık Değeri*, s. 167.

olanından başlamak suretiyle, sırasıyla diğer delillere geçme yöntemi tercih edilir.²⁷¹

Bu sıralama içerisinde sedd-i zerâi, delalet bakımından zayıf bir prensip olarak görüldüğü için, diğer deliller yanında dikkate alınmaz. Bu sebeple sedd-i zerâi prensibi Şâfiî'nin metodolojisinde yeteri derecede güçlü ve bağımsız bir delil olarak kabul edilmez.²⁷² İmam Şâfiî nesebi üzerinde tartışmalar olan çocuğun, nesebini tespit konusunda Hz Peygamber'in zahiri şartları dikkate aldığını ifade eden rivayetlere istinaden şunları söylemektedir: *"Bu hadis gösteriyor ki, Allah ve Resulü'nün hükümleri dünyevi bakımdan zahire göredir. Uhrevi açıdan ise, insanların iç dünyalarında taşıdıkları niyetlere göredir. Çünkü Allah başkalarını, insanların sırlarına muttali kılmaz. Bu hadis aynı zamanda, insanları zahir dışındaki durumlara göre hüküm vermelerinin ve zeria kabilinden olan vehme dayalı bütün yargıların geçersizliğini de göstermektedir."*²⁷³ Dolayısıyla İmam Şâfiî bu sözleriyle; delil açısından emarenin/delaletin yetersiz olduğu durumlarda, ondan daha az ve zayıf bilgi veren zerîanın, davaların ispatında yeterli olamayacağını beyan etmektedir.²⁷⁴

İmam Şâfiî'nin metodolojisinin, nassa ve kesin delaletle dayalı bir hukuk sisteminden yana olduğu da söylenebilir. Bu nedenle İmam Şâfiî, topluluk tarafından verilen haberde dahi sayısı çok olanın haberini az sayıdakinin haberine tercih etmekte²⁷⁵, zayıf da olsa haberi, zanna tercih etmektedir.²⁷⁶

Şâfiî hukuk sisteminde rey'e dayalı içtihat, sonraki aşamalarda kullanılan bir yöntemdir. Ona göre zanna dayalı olarak kötülüklere götüreceği tahmin edilen bir fiilin, sedd-i zerâi gereği kendini temellendirmesi oldukça zor görünmektedir. Şâfiî'nin istihšana karşı çıkmasının temel gerekçelerinden birisi de; bunun keyfi olarak kullanılmaya müsait bir yapıya sahip olmasına dayanır. Şâfiîlerin delillere

²⁷¹ Şâfiî, Muhammed b. İdris Ebu Abdillâh, *el-Ümm*, Beyrut 1393, VII/ 265.

²⁷² Şâfiî, *a.g.e.*, VII/ 297.

²⁷³ Şâfiî, Muhammed b. İdris Ebu Abdillâh, *İhtilafu'l-Hadis*, thk.: Muhammed Ahmed Abdulaziz, Beyrut 1986

²⁷⁴ Topal, *Sedd-i Zerâi'nin Kaynaklık Değeri*, s. 168.

²⁷⁵ Şâfiî, *el-Ümm*, VII/ 264.

²⁷⁶ Şâfiî, *a.g.e.*, VII/ 263.

bu anlayışla yaklaşımı, onların seddi zerâî'ye karşı tavırlarını da ortaya koymaktadır. Zira sedd-i zerâî'nin tespiti ve uygulanması tamamen zanna ve ihtiyata dayalıdır. Hâlbuki İmam Şâfiî özellikle dünya hayatına ilişkin konularda hükmün zahire göre verileceğini, gizli olan şeylerin ise Allah tarafından bilineceğini, insanların gizli şeyleri açığa çıkarmak gibi bir yükümlülüklerinin olmadığını ifade eder.²⁷⁷

Şâfiî mezhebinde sedd-i zerâî prensibine itibar edilmediğine dair genel bir kanaat olmakla birlikte, mezhep içerisinde kimi âlimlerin bu prensibi kullandıklarına rastlanmaktadır. İbn Hâcer Askalânî, *“Eğer karı koca anlaşmazlığının boşanmaya varacağından endişe ederseniz; her iki tarafın ailelerinden birer hakem seçip gönderin. Hakemler onların aralarını bulmak için samimiyetle çalışırlarsa Allah da onları, karı koca arasındaki geçimsizliği giderme konusunda başarılı kılar. Bilin ki Allah Âlim'dir, karı-koca arasında olup bitenleri iyi bilir; Habîr'dir, sizin bilmediğiniz durumlardan haberdardır.”*²⁷⁸ mealindeki ayetin, sedd-i zerâî ile amel etmeye delalet edebileceğini söylemektedir. Eşlerin aralarının bozulması, istenmeyen bir durumdur. Bu olumsuz sonucu önceden önlemek için gerekli tedbirlerin alınması yollarından biri olan hakem tayini, muhtemel kötülüğün önünün kesilmesi anlamına gelmektedir. Bu da seddi zerâî'nin ruhuna uygun düşmektedir. İbn Hâcer'in bu tespiti oldukça manidardır. Bunun gibi sedd-i zerâî prensibinin mantığına uygunluk arz eden birçok örnek bulmak mümkündür.

2. Kullandıkları Yerler

2.a. Cuma Namazını Terk

Cuma namazını kılma hususunda hasta vb. gibi özürlü olanlar, Cuma namazının yerine öğle namazını cemaat halinde ya da ferdi olarak kılabilirler. Cemaatle kılmaları sünnettir. Şayet cemaatle kılınacaksa bunu gizli yaparlar ki, cumayı terk ile itham edilmelerinin önüne geçilebilsin. Bu durumda gizli kılmaları menduptur. Çünkü özürlü olduklarını bilmeyen kimseler onların hakkında imamın

²⁷⁷ Şâfiî, *Ümm*, VII/ 295; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmi ve Edilletuhû*, IV/ 468.

²⁷⁸ Nisa, 4/ 35.

arkasında namaz kılmaktan veya cumayı kılmaktan kaçındıklarına dair töhmette bulunabilirler. Eğer özürleri biliniyorsa gizli kılmaları mendup olmaz.²⁷⁹

2.b. Özürlünün Ramazanda Açıktan Yemek Yemesinin Yasaklanması

Her hangi bir özür sebebiyle oruç tutamayan birisinin, açıktan, insanların kendisini görecektir şekilde bir şey yiyip içmesi sedd-i zerâi bağlamında yasaklanmıştır. Burada o şahsın, fâsıklık ve Allah’a isyan ile itham edilmesini önleme kastı vardır.²⁸⁰

2.c. Eğitiminin Tazmin Sorumluluğu Meselesi

Bir kişi, küçük çocuğa yüzme öğretmekle görevlendirilmiş olsa sonra bu çocuk boğulsa, yüzme öğretecek kişinin bu durumda tazmin sorumluluğu vardır. Bunun gerekçesi, öğreticinin çocuğu koruma noktasında ihmalkâr davranmasını engellemektir.²⁸¹ Bu hususta Şîrazi şöyle demektedir: “*Bir çocuk, kendisine yüzme öğretilmesi için bir öğreticiye teslim edilse, sonra bu çocuk boğulsa yüzme öğreten bunu tazmin eder. Çünkü ona, bu çocuk, onu korumada ihtiyatlı olsun diye teslim edilmiştir. Şayet eğitim esnasında çocuk boğulacak olsa, ihmâl ona nispet edilir ve öğretici tazmin ile sorumlu olur. Bir öğretmen, bir çocuğa vursa, sonra bu çocuk ölse, durum aynıdır. Ancak buluş çağında biri, kendisini, yüzme öğretilene teslim etse ve boğulsa, yüzme öğretenin tazmin sorumluluğu olmaz. Çünkü artık o kişi kendisinden sorumludur ve helak durumunda başkasına kusur nispet edilemez. Dolayısıyla da tazmin sorumluluğu gündeme gelmez.*”²⁸²

2.d. Katilin Mirasçı Olamaması Meselesi

Şâfîîlerin, bu aslı kullandıklarını gösteren bir kanıt da, onların, katilin mirasçı olamaması hakkında yaptıkları açıklamalarıdır. Katil her halükarda mirastan mahrumdur. İster bu öldürmeden dolayı tazmin olsun, ister olmasın, ister katil mirası acele elde etmekle itham edilsin, ister edilmesin durum aynıdır. Çünkü

²⁷⁹ Burhani, *Seddü’z-Zerâi’ fî’ş-Şerîati’l-İslâmiyye*, s. 659; Ebu Zekeriya Muhyiddin b. Şeref Nevevî, *Kitabu’l Mecmu*, Beyrut 1995, IV/361.

²⁸⁰ Burhani, *a.g.e.*, s.659

²⁸¹ Burhani, *a.g.e.*, s.660

²⁸² Feyruzâbâdî, Ebu İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf eş-Şîrazi, *el-Mühezzebe fî Fıkhı’l-İmami’ş-Şafîi*, Mısır 1976, II/ 246.

burada bu tür eylemlerin önünü kapamak hedeflenmektedir ki bu sedd-i zerâiden başka bir şey değildir.²⁸³

Şîrazi bu konuda şöyle söylemektedir “ *Bizimle aynı görüşü paylaşanlar, murisini öldüren kişi hakkında ihtilaf ettiler. Onlardan bir kısmı şöyle demişlerdir: Eğer öldürme sonunda tazmin varsa mirasçı olamaz. Çünkü bu haksız yere bir öldürmedir. Şayet tazmin yoksa varis olur, çünkü bu haklı yere yapılan bir öldürmedir. Onlardan bir gurup, eğer katil töhmet altında ise ve katil hâkim olup, örneğin bir delile istinaden zina suçundan dolayı onu öldürse katil mirasçı olamaz der. Çünkü bu durumda katil mirası acele elde etmekle itham edilmektedir. Eğer katil böyle bir töhmet altında değilse –örneğin, murisin ikrarı neticesinde, murise bir öldürme işlemi uygulanmışsa- varis olur. Çünkü katil mirası hemen elde etmekle itham edilmemektedir. Yine onlardan bir kısmı da şöyle der: Katil hiçbir halde mirasçı olamaz. İbn Abbas’ın rivayet ettiği şu hadisten dolayı, sahih olan da budur. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Katil hiçbir şekilde mirasçı olamaz.*”²⁸⁴

Şâfiîlerin “*Kim bir meseleyi vaktinden evvel isti’cal eyler ise mahrumiyetle muateb olur*”²⁸⁵ kaidesini birçok fikhî meseleye uygulamaları sedd-i zerâi ile amel ettiklerini gösteren en önemli delillerden birisidir.

2.e. Kâdının Hüküm Verme Meselesi

İmam Şafiî, kâdının kendi duyumlarıyla hüküm verebileceği görüşünde olmasına rağmen kâdıların ifsâd olduğunu görünce bu konuyla ilgili detaya girmenin onların halka haksızlık etmelerine vesile olabileceğinden dolayı kerih görmüştür.

İmam Şafiî bunu: “*Kâdı adil olursa onun huzurunda birinin yaptığı ikrar, kimler huzurunda ikrar yaparsa yapsın hepsinden daha fazla sübut bulmuş olur. Çünkü tanıklık yapanların yalancı şahitlik yapabilme ihtimalini taşımalarına karşın, kâdı huzurunda yapılmış ikrar şüphe taşımaz. Fakat bugünkü kâdılar*

²⁸³ Burhani, *Seddü’z-Zerâi’ fi’ş-Şerâti’l-İslâmiyye*, s. 661.

²⁸⁴ Şîrazi, *el-Mühezzeb*, II/ 31.

²⁸⁵ Mecelle, Mad: 52.

*onların insanlara haksızlık etmelerine bir yol açmayı kerih gördüğümünden bunu söylemek istemiyorum*²⁸⁶ şeklinde ifade etmektedir.

Görüldüğü gibi İmam Şâfiî kâdılarının halka haksızlık yapmalarına yol açmak olmaması için kendi içtihadını bu zamanın kâdıları için söylemekten ictinab etmektedir. Bu durum sedd-i zerâi prensibinin uygulamalarıyla uyumaktadır.

2.f. Münafıkların İdam Edilmesi

İmam Şâfiî, münafıkların dünya ahkâmı bakımından imanlarının devam etmiş sayıldığını, zira insanların gerçek niyetinin Allah'a ait olduğunu söyleyerek, onların nifakları sebebiyle idam edilemeyeceğini beyan eder.²⁸⁷ İmam Şâfiî'nin bu hükümle, önu alınamaz sonuçları engellemek maksadıyla hukuki istikrarı gözettiği anlaşılmaktadır.

2.g. Kocanın Zina İsnadı

İmam Şâfiî'nin zahiri olana itibar ettiğini gösteren bir başka misal de, kocanın hanımına zina isnadında bulunması ile ilgili olarak, salt şüpheyile (şekk) maddi yaptırım uygulanmasına taraftar olmamasıdır. Zina isnadında bulunan kimse bu diasını ispat edemezse, lian/lanetleşme uygulamasına geçilir.²⁸⁸ Bu ise çift yönlü manevi bir yaptırım olduğundan taraflara özel hayatlarıyla ilgili sorumluluk bilincini yerleştiren bir uygulama olmayı amaçlamaktadır.

E. ZÂHİRÎLERDE ZERÂİ

1. Dayandıkları Deliller ve Kullandıkları Yerler

Sedd-i zerâi prensibini reddeden Şâfiî ve Zâhirîler bu konuda ortak düşüncelere sahip gibi gözükseler de, tek ortaklıkları bu prensibe olan tavırlarıdır. Hâlbuki bu iki grubun çıkış noktaları farklıdır. İbn Hazm zerîa'ya iki gerekçeyle karşı çıkmaktadır:

²⁸⁶ Şâfiî, *el-Ümm*, VII/ 44.

²⁸⁷ Şâfiî, *Ümm*, VII/ 294.

²⁸⁸ Şâfiî, *a.g.e.*, VII/ 295.

İlk olarak Zâhirî mezhebine göre, kıyas dâhil olmak üzere, nasların belirlediği konuların dışında, her hangi bir yasak hükmü ve kısıtlama getirilemez.²⁸⁹ Nitekim “size haram kıldığı şeyleri detaylı olarak saydı” ayeti de haramların açıklandığını ve bunların dışında kalan şeylerin ise helal olduğunu beyan eder.²⁹⁰

Zâhirîlere göre naslarda mevcut olan zerîa örnekleri kabul edilmelidir.²⁹¹ Fakat İbn Hazm bunların dışında zerîa ile haram kılan şeylerin, zan ile haram kılmış olacağını, hâlbuki Allah’ın, “*zan haktan bir şey ifade etmez*”²⁹² buyurduğunu, dolayısıyla haram ve helalin zan ile sabit olamayacağını, diğer taraftan zan ile hüküm verenin yalan ve batılla hüküm vermiş olacağını savunmuştur.²⁹³

İkinci olarak ise, İbn Hazm zerîa’yı savunanların kullandıkları bazı delillere cevap vererek görüşünü şu şekilde desteklemeye çalışmıştır: İbn Hazm’a göre şüpheli şeylerden sakınmayı ifade eden hadisler, şüpheli olan şeylerde yasak getirmeyip, sadece takvayı teşvik etmektedir. Üstüne bu hadisler, koruluk diye temsil edilen şeylerin bizzat yasak olmadığı ve şüphelilerin kesin olarak haram olmadığı konusunda açık nasdır.²⁹⁴

Yine “*şüpheli şeylere dalan harama düşer...*” hadisi ise savunulanan aksine “*kişiyi kesin olarak harama düşürecek fiiller*”i ifade etmektedir. Örneğin birinde necaset bulunduğu halde hangisi olduğu bilinmeyen iki su ile abdest almak böyledir. Bu durumda şahıs kesin olarak necis halde namaz kılmıştır.²⁹⁵

Sonuç olarak İbn Hazm kesin olmayan ve henüz meydana gelmeyen işlerle ilgili olarak töhmet ve ihtiyatla hüküm verenlerin, zan ile hüküm vermiş olacaklarını, zannın ise yalan ve batılla hüküm vermek demek olduğunu ileri sürmüştür. Bunun da küfre gider korkusuyla insanları öldürmeye, içki yapılır

²⁸⁹ İbn Hazm Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said, *el-İhkam fî Usulu'l-Ahkam*, Beyrut 1983., II/ 181-182.

²⁹⁰ İbn Hazm, *a.g.e.*, II/ 181.

²⁹¹ İbn Hazm, *a.g.e.*, II/ 186.

²⁹² Yunus, 10/ 36.

²⁹³ İbn Hazm, *a.g.e.*, II/ 191; Zuhaylî, *Usul*, II/ 904-906.

²⁹⁴ İbn Hazm, *el-İhkam*, II/ 181; Zuhaylî, *a.g.e.*, II/ 904.

²⁹⁵ İbn Hazm, *a.g.e.*, II/ 181-182; Zuhaylî, *a.g.e.*, II/ 906.

korkusuyla üzümleri yok etmeye kısaca tüm hakları yok etmeye, götüreceğini savunmuştur.²⁹⁶

Aslında İbn Hazm'ın bu gerekçesi de sedd-i zerâi ile amel etmek demektir. Çünkü o, burada kötülüğe gider endişesiyle bazı uygulamaları engelleme yoluna gitmiştir.

²⁹⁶ Osman Şahin, “İslâm Hukuk Metodolojisinde Zerai ve Uygulaması”, s. 221.

SONUÇ

İslâm hukuk usulü kaynaklarında deliller ele alınırken aslî deliller olan Kur'an, Sünnet, İcma ve Kıyas'ın yanında, fer'i deliller de zikredilir. Kötülüğe giden yolların kapatılması anlamına gelen *sedd-i zerâi* de bu fer'i delillerdendir.

İslâm, insan haklarına son derece önem verdiği için, sadece meydana gelen olaylara hüküm vermekle kalmamış, olumsuz sonuçlar doğurabilen bazı şeyleri de yasaklamış, buna karşılık olumlu sonuç doğuran fiilleri de desteklemiştir. Öyle ki zerâa, ister kapatma (sedd), isterse açma (feth) şeklinde olsun, ibadât, muamelât, aile hukuku, miras hukuku, ceza hukuku ve amme hukuku dâhil olmak üzere, İslâm hukukunun hemen her alanında kaynaklık etmiştir.

Bu çalışmada kitap ve sünnet'ten verilen birçok örnekle, zerâa prensibinin bir delil olarak kullanılabileceği açıklanmaya gayret edilmiştir. Bir örnek vermek gerekirse, Allah'ın putlara sövmeyi yasakladığı ayette bunun gerekçesi; putperestlerin, buna mukabil cahillik ve taşkınlık ederek, Allah'a sövmelerinin önüne geçilmesi olarak açıklanmaktadır. Aynı şekilde Hz Peygamberin, Kur'an-ı Kerim'le yolculuk yapmanın bir sakıncası yok iken, düşman beldelerine giderken bu fiilden men etmesinin sebebi, Kur'an-ı Kerim'in düşman eline geçip yanlış emellere hizmet etmesinin engellenmesidir.

Zâhirîler haricinde İslâm hukukçuları arasında zerâa prensibine karşı bir tavır yoktur. Başta Mâlikîler olmak üzere, sırayla Hanbelîler, Hanefîler ve Şâfiîler zerâa'yı belli şartlar altında delil olarak kullanmışlardır. Her ne kadar Şâfiîler ve Hanefîlerin zerâa prensibine karşı çıktıkları biliniyor olsa da eserlerinde bu delilin kullanıldığı örneklerle rastlanmaktadır.

Şâfiîler ilke olarak zerâa'yı reddetmemiş, fakat onu zayıf bir delil gördükleri için buna göre hüküm verilemeyeceğini savunmuşlardır. Kişinin bir fiili hangi niyetle yaptığı zahirde tespit edilemeyeceği için onlar bu delili zayıf görmüşlerdir.

Hanefîler ise, prensipte zerâa'yı reddetmekle beraber Mâlikîler'in zerâa yoluyla yasakladıkları bazı işlemlere, başka gerekçelerle cevaz vermişlerdir.

Zâhirîlere gelince, onlar kıyas dâhil bütün fer'i delilleri reddettikleri için zerîa'ya da karşı çıkmışlardır. İbn Hazm'a göre, naslarda belirtilen haramlar dışında, kıyas yoluyla bile olsa, rey'e dayanarak yeni yasaklar konulamaz. Zerîa ise rey ile hüküm vermektir. Bu yüzden onlar, sadece naslarda bulunan zerîa örneklerini geçerli görürler.

Zerîa'ya karşı çıkanların en temel gerekçeleri, bu delilin kötüye kullanılma ihtimalidir. İslâm hukukçuları bunu önlemek için, söz konusu delille ilgili bir takım şartlar getirmişlerdir. Bunları şöyle özetleyebiliriz:

- Zerîa'da asıl olan, fiillerin hangi niyetle işlendiği değil, onlardan doğan sonuçlardır. Çünkü bir fiil nasların belirlediği maslahata veya mefsedete yol açma durumuna göre hükme bağlanabilir. Zerîa elde ettiği sonuçla bir kötülüğü engelliyorsa sedd-i zerâi, bir maslahatı temin ediyorsa feth-i zerâi olarak adlandırılır.

- Zerîa'nın doğurduğu sonuçlar İslâm hukukunun amaçladığı sonuçlar olmalıdır. Sedd-i zerâi'nin kötüye kullanılmasına engel olmak için, elde edilmek istenen sonucun İslâm hukukunun tayin ettiği maslahat veya mefsedet çerçevesinde olması gerekir.

- Zerîa yöntemiyle elde edilen sonuçlar zahirde tespit edilebilir olmalıdır. Şâfiîlerin zerîa'yı zayıf bir delil olarak görmelerinin sebebi, insanların bazı tasarruflarının sonuçlarının zahirde tespit edilemeyeceğini savunmalarıdır.

- Zerîa yöntemiyle elde edilen sonuçlarda kasıt aranmamalıdır. Zerîa'da sonuçlara itibar edildiğine göre, herhangi bir fiil işlenmiş olup, bu da İslâm hukukunun dikkate aldığı bir sonuca yol açmış ise, işleyen kimsenin o sonucu kastetmiş olması ya da olmaması durumu değiştirmez.

- Zerîa'nın bir delil olarak kullanılması yasaklama (sedd) şeklinde olabileceği gibi, talep etme (feth) şeklinde de olabilir. Şayet bir fiil mefsedete yol açıyorsa, sedd-i zerâi gereği fiilin işlenmesi yasaklanır. Aksine bir fiilin terk edilmesiyle mefsedet meydana geliyorsa, feth-i zerâi gereği o fiilin yapılması talep edilir.

Netice olarak zerîa, nasların bulunmadığı konularda kaynak olarak yararlanılabilecek İslâm hukukuna ait aklî, fer’i ve bağımsız deliller arasında yer almakta ve delil olarak bir değer taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- ABDÜLBÂKÎ**, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemü'l-Müferres el-Fazı'l-Kur'an-ı Kerim*, İstanbul ty.
- ÂMÎDÎ**, Seyfuddîn Ali, *el-İhkâm fî Usûli'l-ahkâm*, Beyrut 1985.
- BÂCÎ**, Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef, *el-Münteka Şerhu Muvatta*, Beyrut 1983.
- BARDAKOĞLU**, Ali, "İstihsan", *DİA*, İstanbul 2001.
- BEKR**, Hasan Bâ, "Seddü'z-Zerai", *Mecmau'l-Fıkhı'l-İslâmî (ed-Devretü't-Tasia içerisinde)* sayı 9, c.3.
- BURHÂNÎ**, Muhammed Hişâm, *Seddü'z-Zerâi' fî's-Şerâti'l- İslâmiyye*, Dimeşk 1995.
- CEVHERÎ**, İsmail b. Hammad, *es-Sihah Tâcu'l-luğa ve Sihahu'l-Arabiyye*, Beyrut 1979.
- CÜRCÂNÎ**, Seyyid Şerif, *et-Ta'rifat*, İstanbul 1253.
- DEBÛ**, İbrahim Fazıl, "Seddü'z-Zerai", *Mecelletü Mecmau'l-Fıkhı'l-İslâmi (ed-Devretü't-Tasia içerisinde)* sayı 9, c.3.
- DÖNMEZ**, İbrahim Kafi, "İcma", *DİA*, İstanbul 2000.
- DURUSOY**, Ali, "Kıyas", *DİA*, Ankara 2002.
- EBÛ ZEHRA**, Muhammed, *Usûl-i Fıkh*, Kahire ty.
- FİRUZÂBÂDÎ**, Muhammed b. Ya'kub, *el-Kâmusu'l-Muhît*, Beyrut 1987.
- HALLAF**, Abdülvahhab, *İlm-ü Usûlü'l-Fıkh*, Kuveyt 1968.
- HANBELÎ**, Şakir, *Usûlu'l-Fıkhı'l-İslâmi*, İstanbul ty.
- HUDARÎ**, Bek Muhammed, *Usûl-u Fıkh*, Mısır 1975.
- İBN AŞÛR**, Muhammed Tahir, *İslâm Hukuk Felsefesi*, çev. Mehmet Erdoğan, İstanbul 1996.
- İBNU'L ESÎR**, Mecduddin Ebî Saâdâtî'l-Mübârek, *en-Nihaye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l Eser*, Kahire ty.

- İBN HAZM**, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said, *el-İhkam fî usulu'l-Ahkam*, Beyrut 1983.
- İBNU'L KAYYIM**, el-Cevziyye, Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyub, *İ'lamu'l-Muvakkiin*, Daru'l-Cil, Beyrut, 1973.
- İBN KUDÂME**, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *el-Muğni*, Beyrut 1983.
- İBN MANZUR**, Ebu'-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut ty.
- KARÂFÎ**, Şihabüddîn Ebû Abbas Ahmed b. İdris, *el-Furûk*, Beyrut ty.
- KARAMAN**, Hayreddin, *Fıkıh Usulü*, İstanbul 1967.
- KÂSÂNÎ**, Alauddin Ebu Bekr b. Mesud, *Bedaius'Sanai' fî Tertihî's-Şerai'*, Beyrut, ty.
- KÂSİMÎ**, Mücahid İslâm Kasimi, Seddü'z-Zerai, *Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmi (ed-Devretü't-Tasia içerisinde)* sayı 9, c.3.
- MERĞİNÂNÎ**, Ebu'l Hasen Ali b. Ebu Bekir, *el- Hidaye Şerhü Bidayeti'l-Mübtedi*, yy., ty.
- MEVVAK**, Muhammed b. Yusuf b. Ebi'l-Kasım el-Abderi, *et-Tâc ve'l-İklil*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1398.
- MEYS**, Halil Muhyiddin, "Seddü'z-Zeria", (*Mecelletü Mecmai'l-Fıkhî'l-İslâmi (ed-Devretü't-Tasia içerisinde)*), sayı 9, c. 3.
- MUKARRÎ**, Muhammed, "Seddü'z-Zerai", *Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmi (ed-Devretü't-Tasia içerisinde)* sayı 9, c.3.
- NEVEVÎ**, Ebu Zekeriya Muhyiddin b. Şeref, *Kitabu'l Mecmu*, Beyrut 1995.
- RÂZÎ**, Zeyneddin b. Ebû Bekr b. Abdulkadir, *Muhtâru's-Sihâh*, Beyrut 1988.
- OSMAN**, Muhammed Hâmid, *Kâidetü Seddü'z-Zerâi ve Eseruhâ fî'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Kahire 1996.
- ÖZEN**, Şükrü, "İstıslah", *DİA*, İstanbul 2001.

- SELAME**, Tayyib, Seddü'z-Zerai, *Mecmau'l-Fıkhı'l-İslâmi* (ed-Devretü't-Tasia içerisinde) sayı 9, c.3.
- SERAHSÎ**, Şemsu'l-Eimme Muhammed b. Ahmed, *Usûlü's-Serahsî*, Dâru'l-Mâ'rife, Beyrut ty.
- SERAHSÎ**, Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsut*, İstanbul 1993.
- SEYBÂNÎ**, Muhammed, "Seddü'z-Zerai", *Mecmau'l-Fıkhı'l-İslâmi* (ed-Devretü't-Tasia içerisinde) sayı 9, c.3.
- ŞAHİN**, Osman, "İslâm Hukuk Metodolojisinde Zerai' ve Uygulaması", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, s. 7, Nisan 2006.
- ŞA'BAN**, Zekiyyüddin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, Ankara 2006
- ŞAFİÎ**, Muhammed b. İdris Ebu Abdillâh, *el-Ümm*, Beyrut 1393.
- ŞAFİÎ**, Muhammed b. İdris Ebu Abdillâh, *İhtilafu'l-Hadis*, thk.: Muhammed Ahmed Abdulaziz, Beyrut 1986.
- ŞÂTİBÎ**, Ebû İshak İbrahim b. Musa, *el-Muvâfakat fî Usûliş'Şerîa* çev. Mehmet Erdoğan, İz yay., İstanbul 2003.
- ŞİBLÎ**, Muhammed Mustafa, *Usûlu'l-Fıkhı'l-İslâmi*, Beyrut 1986.
- ŞİRÂZÎ**, Ebû İshak İbrahim b. Ali, *el-Mühezzebe*, Mısır ty.
- TÂRİZÎ**, Mustafa Kemal, "Seddü'z-Zerai", *Mecmau'l-Fıkhı'l-İslâmi* (ed-Devretü't-Tasia içerisinde) sayı 9, c.3.
- TEHÂNEVÎ**, Muhammed b. Ali, *Keşşâf-u Istılâhât-ı-Fünûn*, İstanbul 1984.
- TOPAL**, Şevket, *İslâm Hukuk Düşüncesinde Seddi Zerai*, Van 2007.
- YAVUZ**, Yusuf Şevki, "Delil", *DİA*, İstanbul 1994.
- YILDIRIM**, Mustafa, *Mecellenin Külli Kaideleri*, İzmir 2001.
- ZEMAŞERÎ**, Cârullah Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer, *Esâsu'l Belâğâ*, Beyrut 1982.
- ZEYDÂN**, Abdulkerim, *el- Vecîz-u fî Usûli'l- Fıkh*, Beyrut ty.
- ZUHAYLÎ**, Mustafa Vehbe, *Usulü'l Fıkhı'l İslâmi*, Şam 1986.

ZUHAYLÎ, Mustafa Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmi ve Edilletuh*, Beyrut 1989.

ZUHAYLÎ, Mustafa Vehbe, “Seddü’z-Zerai”, *Mecmau’l-Fıkhı’l-İslâmi* (ed-Devretü’t-Tasia içerisinde) sayı 9, c.3.